

Manisa Para Vakıfları [1867-1912]

The Cash Waqfs of Manisa [1867-1912]

İlker Mümün Çağlar
Dr. Öğr. Üyesi

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
magnisa45@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8979-8113

Abdullah Doğtekin
Öğr. Gör. Dr.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Bölümü
abdullahdogtekin@hotmail.com
ORCID ID : 0000-0002-5070-3666

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi
Geliř Tarihi / Received : 4 Kasım 2021
Kabul Tarihi / Accepted : 05 Nisan 2022
Yayın Tarihi / Published : 15 Nisan 2022
DOI Number : 10.21021/osmed.1018722

Kaynak Gösterme / Citation

Çağlar, İ. M., Doğtekin, A. "Manisa Para Vakıfları [1867-1912]". *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 14 (2023): 1-28.

Manisa Para Vakıfları [1867-1912]

The Cash Waqfs of Manisa [1867-1912]

İlker Mümin Çağlar & Abdulah Doğtekin

Öz

Vakıflar Osmanlı döneminde din, eğitim, bayındırlık ve sağlık hizmetlerinden, kültürel mekânlara varıncaya kadar toplumun çok çeşitli ihtiyaçlarına cevap veren önemli kurumsal yapılardır. Özellikle 16. yüzyıldan sonra vakıflar hususen ticaret erbabının nakit ihtiyacını karşılamaya, toplumun iktisadi hayatındaki kredi gereksinimlerini de gidermeye başlamışlardır. İmparatorluğun her yerinde olduğu gibi Manisa’da da birçok para vakfı kurulmuş, bu vakıflar diğer klasik vakıf müesseseleri gibi kamu hizmetinin görülmesine imkân sağlamıştır. Manisa vakıfları içerisinde özellikle 1867-1912 yılları arasında kurulan 64 adet vakıf bu vazifeyi üstlenmiş ve yerine getirmiştir. Manisa’nın hem merkezinde hem de taşrasını teşkil eden Yurtdağı, Belen ve Palamut nahiyelerinin köylerinde cami, mescit, medrese, tekke ve dergâh gibi yapılar için tesis edilen bu 64 vakıf, söz konusu dönemin sosyal, dini ve iktisadi yapısına dair değerli bilgiler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Manisa, Para Vakfı, Yurtdağı, Belen, Palamut, Vakıf.

Abstract

Waqfs are important institutional structures that respond to a wide variety of needs of society, from religion, education, public works and health services to cultural venues in the Ottoman period. Especially after the 16th century, waqfs started to meet the cash needs of the tradesmen and to meet the credit needs of the society in the economic life. As in all parts of the empire, many The Cash Waqfs were established in Manisa, and these The Cash Waqfs, like other classical waqfs institutions, allowed public service to be seen. Among the Manisa foundations, 64 waqfs established between 1867-1912 undertook and fulfilled this duty. These 64 waqfs, which were established for structures such as mosques, masjids, madrasas, lodges and dervish lodges both in the center of Manisa and in the villages of Yurtdağı, Belen and Palamut sub-districts, contain valuable information about the social, religious and economic structure of the period in question.

Keywords: Manisa, Cash Waqfs, Yurtdağı, Belen, Palamut, Waqfs.

Giriş

Asırlar boyunca İslam ülkelerinde hayatın birçok sahasında derin tesirler yapmış ve çok büyük bir önem kazanmış olan vakıf müessesesi dini ve hukuki bir müessese olup¹ kökenleri Roma ve Bizans'a kadar dayandırılmaktadır.² Kelime anlamı olarak durma, durdurma, alıkoyma gibi anlamlara gelen vakıf kelimesi³ bir kimsenin Allah yolunda menkul ve gayrimenkul emlakini dinî ve sosyal bir gayeye müebbeden tahsis etmesidir.⁴ Daha kısa bir tanımlamayla vakıf: Bir mülkü kamunun menfaatine olarak ebedi bir şekilde tahsis etmektir.⁵ Allah'ın rızasını kazanmak ve insanlar arasında hayırla yâd edilmek gibi ulvi bir gayeye yönelik olarak kurulan vakıflar, yalnızca ahlaki ve dini açıdan değil hukuki ve iktisadi açıdan da İslam medeniyetinin toplumsal gelişiminde oldukça önemli bir rol oynamışlardır.⁶

Bir vakıf medeniyeti olan Osmanlı Devleti'nde dini hizmetlerden eğitim ve kültürel faaliyetlere; yol, köprü ve çeşme gibi bayındırlık hizmetlerinden sağlık hizmetlerine kadar kamunun ihtiyaç duyduğu pek çok hizmet vakıflar tarafından yerine getirilmiştir. Zira Osmanlı yönetim anlayışına göre bu hizmetleri ifa etmek devletin görevleri arasında bulunmamaktadır. Devletin görevleri arasında sınırları korumak, asayiş ve iç güvenliği sağlamak ile adalet ve devlet düzenini muhafaza etmek gibi hususlar yer almaktadır. Maddî durumu nasıl olursa olsun vakıf düşüncesinin ruhuna ve hayır düşüncesine sahip pek çok Osmanlı kadın ve erkeği bu hizmetleri gerçekleştirmek amacıyla vakıflar kurdukları gibi bu vakıfların yaşaması için de gelir kaynakları tahsis etmişlerdir.⁷

Para vakıflarının ayırt edici özelliği vakfın mal varlığının tamamının veya bir kısmının nakit para olarak vakfedilmiş olmasıdır.⁸ Gayrimenkul temelli vakıflarda olduğu gibi para vakıflarında da hayır sahibi kişinin irade beyanı esasınca, şer'î mahkemelerde kadı veya naibin tasdikinden geçerek resmi hüviyet kazanan vakıf, vakfiyede belirtilen unsurlar dahilinde işletilmiştir. Para vakıflarına ait vakfiyelerde, paranın hangi şartlar ile borç olarak sunulacağı, faiz miktarı ve ortaya çıkacak nemanın ne şekilde tasarruf edileceği genelde ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Vakıf vasıtasıyla paranın kullanılmasında muâmele-i şer'iyye denilen hukukî bir yol izlenmiştir. Burada takip edilen hukukî süreç iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Bu şer'î muameleler ya satım ya da kabz ile hibe akdinden oluşmaktadır.⁹

Bu çalışmada Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinden tespit edilen vakfiye belgelerine ve Manisa Şer'iyye Sicillerindeki para vakıfları kayıtlarına dayanarak 1867-1912 yılları arasında Manisa ve çevresinde kurulan para vakıflarının faaliyet alanlarının tespit edilmesi ve bunların tanıtılması amaçlanmıştır. 1867-1912 yılları arasını kapsayan toplam 112 adet Manisa Şer'iyye Sicil defterinin taranması sonucunda para vakıflarına ait 25 adet vakfiyeye ulaşılmıştır. Çalışmada; para vakıflarının kuruldukları yerler, hayratları veya hangi amaçla kuruldukları, sayıları, vakfedilen para miktarları, faiz oranları, vakıf kurucuları, mütevellileri ve özellikleri gibi hususlar belirtilmeye çalışılacaktır. Bu nedenle ilk olarak Manisa'daki para vakıfları ile bir kıyaslama yapabilmek adına, kısaca Osmanlı İmparatorluğu'ndaki para vakıflarının temel özellikleri üzerinde durulacaktır.

¹Mehmet Fuat Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü", *Vakıflar Dergisi*, 2, 1942, s.1.

²Köprülü, *a.g.m.*, s.9.

³Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *DİA*, C.42, Ankara, 2012, s.475-479.

⁴Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf" *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, C.XIII, İstanbul, 1986, s.154.

⁵Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, MEB Yayınları, İstanbul, 1993, s.577.

⁶Köprülü, *a.g.m.*, s.25.

⁷Amy Singer, *Osmanlı'da Hayırseverlik Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmaretini*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004, s.109-115.

⁸Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 10-11.

⁹Cihan Osmanağaoğlu, "Osmanlı Devleti'nin Klasik Döneminde Para Vakıfları Hukuki Yönü", *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.0, S.2, 2010, s.285.

1. İslam Hukukunda Para Vakıfları ve Osmanlı Uygulaması

Kişilerin kendilerine ait menkul veya gayrimenkul mallarını veyahut nakit paralarını toplum yararına bağışlamaları olarak tanımlanan vakfın¹⁰ varlığını sürdürebilmesi için sürekli bir gelir kaynağına sahip olması gerekmektedir. Zira vakıflar için esas olan hem devamlılıklarını sağlamak hem de kesintisiz olarak kendilerinden beklenen fonksiyonları sürdürmektir. Vakıfların bu hususiyeti göz önünde bulundurulduğunda vakıfları iki kısma ayırarak ele almak mümkündür. Bunlardan birincisi “*aynıyla intifa olunan*” yani kendisinden faydalanılan cami, mescit, mektep, medrese, imaret, zaviye, hastane, kütüphane ve köprü gibi hayır kurumlarıdır. İkincisi ise “*aynı ile intifa olunmayan*” fakat yukarıda zikredilen hayır kurumlarının sürekli ve düzenli olarak işlemlerini sağlayan bina, arazi ve nakit para gibi gelir kaynaklarından oluşan vakıflardır.¹¹

İslam tarihi boyunca kuruluş amaçlarına göre çok çeşitli vakıf türleri faaliyet göstermiş olup, bu vakıflardan birisi de fıkhi açıdan İslam’a uygunluğu hususunda İslam ulemasının üzerine tartışmalar yaptığı, görüşler öne sürüp fetvalar vermiş oldukları para vakıflarıdır. Bu vakıfların kayıtlı olan sermayesini nakit para teşkil etmektedir.¹² Para vakıfları, kuruluş sermayesinin bir kısmı veya tamamı nakit paradan oluşan vakıflardır. Vakıfların gelirleri gayrimenkullerden olabileceği gibi taşınır durumda olan gelirlere de sahip olabilmekteydiler. Osmanlı vakıf sisteminin bir parçası olan bu vakıf türünde vakfa konu olan para hem bir yatırım aracı hem de uzun vadeli bir fon olarak işlev görmekte olup, ana sermaye (asl-ı mal) olduğu gibi korunmakta, vakfiyesindeki yazılı şartlar gereğince değerlendirilmekte ve borç vererek sağladıkları kar/faiz geliriyle de amaçladıkları faaliyetleri yerine getirmeye çalışmaktadırlar.¹³

Para vakıfları üzerine yapılan tartışmalarda “muamele-i şer’iyye” ile faiz hususlarının birbirine karıştırıldığı görülmektedir. Bu vakıflar, ihtiyaç sahiplerine parayı istirbah yoluyla borç olarak vermektedirler. Onu on bir ya da onu on bir buçuktan borç verme işlemine “muamele-i şer’iyye” veya “hile-i şer’iyye” adı verilmektedir. Kaldı ki gerek Osmanlı uygulamasında gerekse de cevaz veren Hanefi hukukçularının görüşlerinde, vakıf paraların tek işletilme yolu “muamele-i şer’iyye” olmadığı halde diğer şıkların unutulduğu veya göz ardı edildikleri görülmektedir.¹⁴

Bilindiği üzere vakıftan amaç, vakfedilen malın ya aynıyla veya geliriyle Allah’ın kullarının faydalanmasıdır. Birinci şık, vakıf paralar için söz konusu değildir, İkinci şık yani geliri ile Allah’ın kullarının faydalanması nasıl mümkün olacaktır? Vakıf paraların vakfedildiği yere üç şekilde tahsis edilebileceği görülmektedir. Bunlar; mudârebe şirketi kurarak emek-sermaye ortaklığı ile elde edilen kârın sadaka olarak verilmesi; ikincisi, fakirlere ve tahsis edilen kimselere ticaret sermayesi olarak karz-ı hasen (nema alınmaksızın (faizsiz) ödünç verme) şeklinde verilmesi (Bida’a) yani kredi olarak kullanılması;

¹⁰ Vakıf kurumunun ortaya çıkışı ve gelişimi hususunda ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet Fuat Köprülü, “Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü”, *Vakıflar Dergisi*, 2, 1942, s.9.; Ayrıca Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf” *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, C.XIII, İstanbul, 1986, s.153-172.

¹¹ Yediyıldız, *a.g.m.*, s.156; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s.156; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Kardelen Kitabevi, Isparta, 1998, s.230.

¹² Yakup Ahabab, “Kalkandelen Para Vakıfları”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2017 Vol. 3, No. 5, s.51.

¹³ Tahsin Özcan, “Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları”, *Çerçeve Dergisi*, S. 48, Ekim 2008, s. 125.; Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s.88-89; Ahabab, *a.g.m.*, s.51.

¹⁴ Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s.219-220; İsmail Kurt, *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015, s.18; İsmail Kıvrım, “Osmanlı Dönemi’nde Rize ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları (1859-1913)”, *Vakıflar Dergisi*, 46, Aralık 2016, ss.98-99.

üçüncüsü ise, Osmanlı uygulamasında “muâmele-i şer’iyye” (Mürabaha) denilen usûlle gelir sağlanarak (istirbah edilerek) elde edilen kâr ve gelirin fakirlere dağıtılmasıdır.¹⁵ Emek-sermaye ortaklığı olan “Müdarebe” uygulaması kâr ve zarar ortaklığını da barındırmaktadır. “Muâmele-i şer’iyye” uygulamasında kârın bir hayra sarf edilmesi şartı bulunmakta olup, nakit para bir ribh (kâr) karşılığı ödünç verilmektedir.¹⁶ Bu usuller içerisinde en çok tercih edileni murabahadır. Murabaha veya “muâmele-i şer’iyye” adı verilen bu yöntemde vakfa ait paranın piyasadaki oranlar da göz önünde bulundurularak yıllık %10 ila %20 arasında değişen kâr/faiz oranlarıyla kullanıldığı görülmektedir.¹⁷ Osmanlı Devleti’ndeki vakfiye kayıtlarından bu oranın çoğunlukla %10 olduğu, bazı istisnai durumlarda %7’ye kadar düşebildiği veya %15’e kadar çıkabildiği anlaşılmaktadır. Bu usulle elde edilen fazlalık ribâ/faiz değil, ribh/kâr olarak görülmüş ve değerlendirilmiştir. Para vakıflarında da akar vakıflarında olduğu gibi asla cayma söz konusu değildir. Vakfedilen para ebédilik şartıyla vakıf olarak kullanılmaktadır.¹⁸

İslâm hukukunda haramdan kaçınmak için başvuru olan “muâmele-i şer’iyye” usulü aslında birtakım hukukî hilelerden (hîle-i şer’iyye) oluşmaktadır. Bu usulün uygulanmasına şöyle bir örnek verilebilir: Örneğin, vakfın mütevellisi, borç talebinde bulunan şahsın herhangi bir malını vakıf namına peşin para ile 100 liraya satın alır. Sonra aynı malı, bedelini bir yıl sonra ödemek üzere aynı şahsa 110 liraya satar. Bu şekilde borçlu, bir yıl sonrasında 10 lira fazla öder. Aradaki bu 10 liralık fark alışveriş işlemi üzerinden meşrulaştırılmış olur. Şekil itibarıyla şer’î kurallara uygun olarak yapılan böyle bir alım-satımdan alınan fazlalık da ribâ değil ribh/kâr olarak değerlendirilmiştir.¹⁹ Arapçada bu metoda hile denilmektedir. Osmanlı şeyhülislamı, zamanın şartlarına ve cemiyetin ihtiyaçlarına göre, teorideki yasakları uygun şekilde tefsir etmeğe çalışmışlardır.²⁰

Para vakıflarının yaygınlaşmasıyla beraber meselenin önemi Osmanlı tatbikatında da artmış ve belli bir nispetin resmen tespiti zarureti ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, muamele-i şer’iyye uygulamasında Ebussuûd Efendi’nin Kanuni Sultan Süleyman’a arzı sonucunda hükümdarın emri ve şeyhülislamın fetvası ile yıllık en fazla %15’lik bir kar (rih) uygulaması temel olarak kabul edilmiştir.²¹ Bu oranı aşanlara ta’zîr cezası verileceği açık bir şekilde ifade edilmiştir. Hatta bununla ilgili olarak I. Ahmed’in 1609 tarihli fermanında yıllık %40, %50 kar yapan ribâhorların (tefecî) hapsedileceği ve küreğe konulacağı kaydedilmiştir.²²

Vakfiyelerde paranın nasıl kullanılacağı “*rehn-i kavî veya kefil-i melî*” şeklinde, yani borcu karşılamaya yetecek değerinde rehin ve teminat ya da borcu ödeyebilecek güce sahip bir kefil gerektiğini içeren tabirlerle açıklanmıştır. Bu hususla ilgili olarak her vakıf kurucusu vakfiyesinde genellikle aynı kalıp veya şartnameyi tekrarlamaktaydılar. Bu şartname bütün para vakıflarında yaklaşık olarak, “Beher sene âlet-teakubi vet-tevali rehni kavî veya kefil-i mer’î veyahut ikisi ictimaiyle bâ-yed-i mütevellî istirbâh olunup, hâsil olan rey’ ve nemasından”²³ şeklindeydi. Ayrıca vakfiyelerde paranın “*onu on bir buçuk*

¹⁵ Akgündüz, *a.g.e.*, ss.225-229; Bayram Şibil, “Vakfın Mali Bünyesi ve Kaynakları”, II. Vakıf Haftası Kitabı, Ankara 1985, s.111-112.

¹⁶ Kurt, *a.g.e.*, s.48-49.

¹⁷ Çağatay, *a.g.m.*, s.50.

¹⁸ İrfan Türkoğlu, “Osmanlı Devleti’nde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 2013, s. 187-196.

¹⁹ Abdülkadir Atar, “Osmanlı Döneminde Safranbolu Para Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, S:52, (2019), s.96

²⁰ Mehmet Şimşek, “Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXVII, S.1, Ankara 1986, s.215.

²¹ Akgündüz, *a.g.e.*, ss.231-232.

²² Neşet Çağatay, *Güncel Konular Üzerine Makaleler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s.51.

²³ V.G.M.A. 589-234-379.

hesabı” ile yani %15’lik bir faizle işletilerek vakfa gelir sağlanacağı da, “Rehni kavi veya kefilî mer’î veyahut ikisinden biri ile alâ vechi’l-helâl onu on bir buçuk hesabıyla imâl ve istirbâh olunup, hâsıl olan rey’ ve nemasından”²⁴ biçiminde ifade edilmiştir.

Kuruluş ve tescil işlemleri gerçekleştirilen para vakıflarının idaresi mütevellîye verilmekteydi. Vakfın sermayesini işletmekle görevli olan mütevellî, vakıf işlerini şer’î hükümler doğrultusunda ve vakfiye şartlarına bağlı kalarak yürüten kişiydi. Elde edilen gelirin vakfın kuruluş amacına uygun bir şekilde vakfiyede öngörülen yerlere harcanmasından sorumlu olduğu kadar, borç almak isteyen kişilerin gerekli şartlara sahip olup olmadıklarını da araştırmak zorundaydı. Borç olarak verilen paranın zamanı gelince tahsil edilememesi durumunda hukuki işlemleri başlatarak takip etmek ve borç işlemlerinin kefil ve rehin altına alınarak kadı defterlerine işlenmesinin takibatını yapmak ta mütevellînin görevleri arasında yer almaktaydı.²⁵

Para vakıflarının Osmanlı Devleti’ne özgü bir uygulama olduğu hususunda araştırmacılar arasında yaygın bir kabul bulunmakla birlikte²⁶ Osmanlı öncesi İslam toplumlarında da var olduğu ile ilgili düşünceler bulunmaktadır.²⁷ Bununla beraber Tahsin Özcan, para vakfı uygulamasıyla ilgili olarak Osmanlı öncesinde bir örneğin bulunmadığını ifade etmektedir.²⁸ Bu vakıfların ilk olarak ne zaman ortaya çıktıkları ve ne şekilde başladıkları konusunda yeterli bir bilgi bulunmamakta ve bu hususla ilgili tartışmalar devam etmekteyse de Osmanlı Devleti’nde XV. yüzyıldan itibaren görüldüğü ve toplumsal hayatının bir parçası olduğu da kabul edilen bir gerçektir.²⁹

Para vakıflarının en eski örneğine 1423 tarihinde Edirne’de rastlanılmakta olup, söz konusu vakfın Hacı Muslihiddin bin Halil Vakfı olduğu belirtilmektedir.³⁰ Sultan II. Murad, bilhassa da Fatih döneminden itibaren para vakıflarının daha fazla yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir.³¹ 1456-1494 tarihleri arasında sadece İstanbul’da 41 adet para vakfı yapılmıştır ve İstanbul, para vakıflarının %3.56’sını teşkil

²⁴ V.G.M.A. 589-35-38.

²⁵ Ertan Gökmen, Tanju Demir, Hacer Heybeli, “Şer’îye Sicillerindeki Muhasebe Kayıtlarına Göre XVIII. Yüzyılda Manisa Vakıfları”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 2016, ss.274-325.

²⁶ Özcan, *a.g.e.*, s.10; John E. Mandaville, “Faizli Dindarlık: Osmanlı İmparatorluğunda Para Vakfı Tartışması”, *Türkiye Günlüğü*, Çev. Fethi Gedikli, S. 5, Ankara, 1998, s. 130.

²⁷ Para vakıflarının Osmanlı öncesi varlığıyla ilgili olarak bkz.: Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013. “Rumeli feth olalı amel olunmakta ve ulema ittifakıyla ve padişahlar emriyle üçyüzyıla karip tarih bulundu amel ola gelmekte; bazı kadıların beratında yazılmış, ihtilafli meselelerden en kuvvetlisi ile amel edesin kavli-i zayıf ile amel etmesin. Ancak vakf-ı derahim (para vakfında) amel edesin, zayıftır deyu terketmesin” Ayrıca bkz: Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Riba-Faiz Konusu, Para Vakıfları ve Bankacılık”, *Vakıflar Dergisi*, S: 9, 1971, s. 49; John E. Mandaville, “Faizli Dindarlık: Osmanlı İmparatorluğunda Para Vakfı Tartışması”, *Türkiye Günlüğü*, Çev. Fethi Gedikli, S: 5, Ankara 1998, s. 130. “...Diyar-ı Rum’da (Anadolu’da) dirhem ve dinarın yani akçanın vakfı âdetinin halk arasında alış-veriş işlerinde kullanıldığı, bütün taşınır mallar vakfının sahih ve müteber olduğuna dair mevcut fetvâya yani fakihlerin genel oylarına dayanmış bulunan ve Ebû Muhammed tarafından konan kâide dâhilinde olduğu zikr ve beyan edilmiştir. Binaenaleyh dirhem ve dinar vakfının sıhhat ve meşruiyeti için Ensârî’nin rivayeti vechile yalnız İmam Züfer’in hükmüne dayanmağa lüzum yoktur.”

²⁸ Özcan, *a.g.e.*, s.11.

²⁹ Özcan, *a.g.e.*, s.10-11; Mandaville, *a.g.m.*, s.130.

³⁰ Mandaville, *a.g.m.*, s. 130.

³¹ Çağatay, *a.g.m.*, s.48; Özcan, *a.g.e.*, s.10-11.

etmektedir.³² XVI. yüzyılda para vakıfları, toplumun din ve eğitim ihtiyaçlarını karşılanmanın yanı sıra halkın avarız türü vergilerinin ödenmesi amacıyla da oluşturulmaya başlanmıştır.³³

Para vakıflarını kurumsal olarak İslam hukukuna aykırı bulan kimi yazarlar, bu kurumu Osmanlı hukuku içerisindeki örfi hukukun bir parçası olarak değerlendirmişlerdir. Örneğin Mandaville, bu vakıfların Osmanlıdaki uygulamasına atfen örfi hukuk bağlamında meşrulaştırılmış kurumlardan birisi olduğunu ifade etmektedir.³⁴ Bu vakıflar, Hanefi mezhebi haricinde tüm fıkıh mezhepleri tarafından caiz görülürken, Hanefi mezhebinde ise sadece Ebu Hanife'nin talebesi İmam Züfer tarafından caiz görülmüştür. Bununla beraber Hanefi mezhebinde menkul vakfı konusunda farklı görüşler bulunmakta olup, genellikle para vakıfları “örfen vakfı kabul edilen menkuller” grubuna dahil edilmektedir.³⁵

Osmanlı devletinde XV. yüzyıldan itibaren görülen para vakfı uygulamalarının ilk zamanlarda Osmanlı uleması arasında önemli görüş ayrılıklarına yol açmadığı bilinmektedir.³⁶ XV. yüzyılın ünlü fıkıh alimi Molla Hüsrev hazırladığı eserinde bu vakıfların herhangi bir doktriner tartışmaya girme gereği duymadan Hanefi mezhebi fakihlerinden Züfer (ö.158/774) tarafından caiz görüldüğünü kaydetmiş ve onun Şeyhülislamlığı zamanında para vakıfları tescil edilmiştir.³⁷ Hem para vakıflarını savunanlar hem de bu uygulamaya karşı çıkanlar, İslam dini ve İslam hukukundan yani aynı kaynaklardan hareket ettikleri halde birbirlerini bid'atçılıkla suçlamışlardır. Örneğin Şeyhülislam İbni Kemal (ö. 940/1534), para vakıflarına ilişkin olarak İlk müstakil risale olan “*Risale fi Cevaz-ı Vakfı'd Derahim ve'd Denair*” isimli bir eser kaleme almış ve “bu hile Allah'ı aldatmak için icat edilmiş bir muameledir” diyenlerin “tazir edilmeleri ve imanlarını yenilemeleri” gerektiği hususunda bir fetva vermiştir.³⁸

Konu hakkındaki ihtilaflara eserinde yer veren ve para vakfı uygulamasını savunan İbn Kemal, paranın, gıda maddelerinin, ölçülen ve tartılan şeylerin vakfedilmesinin caiz olduğunu ve vakfedilen paranın “mudarebe” yoluyla işletilebileceği fikrini öne süren Züfer'in görüşünü kabul ettiğini ifade etmiştir. Bu kabule gerekçe olarak ta yaşadığı zamanın ve toplumun gereksinimlerini öne sürerek bu görüşün kabulüne insanların ihtiyacının olduğunu belirtmiştir. Nitekim Züfer'e göre ihtiyaç karşısında kıyas terkedilebilir. Zira, Vakfedilen akarların deprem, yangın, sel gibi doğal afetler ile zaman içerisinde harap olması gibi faktörler de halkın para vakıflarına yönelmesine neden olmuştur. İbni Kemal'e göre, Hanefi mezhebinin ilk imamları eğer onun zamanında yani 16. Yüzyılda yaşamış olsalardı insanların ihtiyaçlarını dikkate alarak Züfer ile aynı görüşü paylaşacaklardır. Ona göre Hanefi imamları arasında bu konu özelinde görülen fikri ayrılık gerçek anlamda bir ihtilaf olmayıp zamanın değişmesinden kaynaklanmaktadır.³⁹

Osmanlı Devleti'nde para vakıflarının, genel vakıf sistemi içerisinde gerek sayı gerekse de para miktarı olarak bir artış kaydedip yaygınlık kazanmasıyla beraber XVI. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı alimleri arasında tartışma konusu olmaya başladığı görülmektedir.⁴⁰ Fıkıh kitaplarında genellikle küçük bir hukuki mesele olarak ele alınan para vakıfları, Osmanlı Devlet tatbikatında önem kazanmasıyla beraber

³² Akgündüz, *a.g.e.*, s.225.

³³ Alper Değer -Canan Erdoğan, “16. ve 18. Yüzyıl Arasında Bursa Para Vakıfları ve Bursa Ekonomisine Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.XXVIII, S. 1, Bursa, 2009, s.89.

³⁴ Mandaville, *a.g.m.*, s.129.

³⁵ Akgündüz, *a.g.e.*, s.225; Mandaville, *a.g.m.*, s. 129-130.

³⁶ Kâşif Hamdi Okur, “Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebussuûd Efendinin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005/1-2, cilt: IV, sayı: 7-8, s. 33-58.

³⁷ Akgündüz, *a.g.e.*, s.221; Mandaville, *a.g.m.*, s. 134.

³⁸ Osmanağaoğlu, *a.g.m.*, s.291

³⁹ Özcan, *a.g.e.*, s.32; Şimşek, *a.g.m.*, s.215.

⁴⁰ Sebahittin Usta, “Trabzon'da Para Vakıfları (1550-1650)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2016; (20), ss.55-76; Okur, *a.g.m.*, s.12.

vakıf hukukunun en önemli konularından birisi haline gelmiştir. Bu hususta; para vakıflarının cevazı konusunun Osmanlı uleması ve şeyhülislâmları arasında uzun süre münakaşa konusu olması ve işletilme yollarından birisi olan “mu‘amele-i şer‘iye” usûlünün İslâm dininin yasakladığı “faiz” konusuyla yakından ilgili olması gibi durumlar etkili olmuştur.⁴¹

Para vakıflarının meşruiyeti ile ilgili XVI. Yüzyılın ortalarında başlayan tartışmalar, 1545-1547 yılları arasında Rumeli Kazaskerliği yapan Çivizâde Muhyiddin Mehmet Efendi (ö.954/1547) ile Rumeli Kazaskeri Ebussuûd Efendi arasında gerçekleşmiştir.⁴² Çivizade, Şeyhülislam olarak görev yaptığı süre içerisinde para vakıflarıyla ilgili bir itiraz veya müdahalede bulunmadığı gibi gerek kendi görevi döneminde gerekse de kendisinden önceki dönemlerde inşa edilen para vakıflarının geçerliliği ile ilgili olarak ta bir engel oluşturmamıştır.⁴³ Tartışma ve huzursuzluklar onun, şeyhülislamlık makamından azledilerek, tenzilen, Rumeli kazaskerliğine atanmasıyla başlamıştır. Üstelik onun yerine şeyhülislamlık makamına kendisine rakip olarak gördüğü Ebussuûd Efendi tayin edilmiştir. Bu gelişme üzerine Çivizade, para vakfının caiz olmadığını ileri sürerek olumsuz fetva vermiş ve bu çeşit vakıfların gayr-ı meşru olduğunu gösteren fetvasını başta Padişah olmak üzere idari ve dini sorumlulara göndermiştir.

Para vakıflarını yasaklayan Çivizade’nin bu tutumu halkın tedirgin olmasına neden olmuştur. Zira dini hüviyeti olan bir geleneğin ortadan kaldırılmak istenmesi toplumu huzursuz etmiştir.⁴⁴ Çivizâde’nin yanı sıra çağdaşı olan İmam Birgivi (ö.981/1573) de para vakfının câiz olmadığını beyan etmiştir. Bu hususla ilgili görüşlerini “es-Seyfü’s-Sarim fi Ademi Cevazi Vakfi’l-Menkuli ve’d-Derahim” isimli müstakil risâlesinde kaleme almıştır.⁴⁵ Bu tür işlemlerin faiz olduğunu ileri süren Birgivi, bu fetvasını verirken para vakıfları için ayet ya da hadis olmaması nedeniyle verdiğini açıklamıştır.⁴⁶ Ebussuûd Efendi, tartışmanın henüz başlangıç aşamasında “Risale fi Vakfi’l Menkûl ve’n-Nukûd” isimli eserinde para vakıflarının caizliğini her ne kadar anlatmaya çalışmışsa da ilk etapta başarılı olamamış,⁴⁷ Ebussuûd’un risalesine karşı bir reddiye kaleme alan Çivizade ise düşüncelerini padişaha kabul ettirmeyi başarmıştır. Para vakıfları ile ilgili tartışmalar Çivizâde’nin ölümüne kadar devam etmiş, vefatından sonra padişahın emri doğrultusunda konu tekrar gündeme gelerek yeniden incelenmiştir. Aralarında Ebussuûd Efendi ile devrin Anadolu ve Rumeli kazaskerlerinin de bulunduğu, konu ile ilgilenen âlimlerden görüş alınarak para vakfının meşruiyeti hususunda ortak karara varılması üzerine 955/1548 yılı Rebiülevvel ayının sonlarında kaleme alınan bir emirle yasak kaldırılmıştır.⁴⁸

XVIII. yüzyıla gelindiğinde vakıf sermayelerinin gayrimenkul varlıklardan nakit varlığa doğru bir dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Önceleri vakfın sosyal işlevi daha ön plandayken, bu yüzyılda ekonomik yönü daha çok öne çıkmaya başlamıştır. Meydana gelen bu değişimde ekonomik sıkıntıların neden olduğu nakit ihtiyacındaki artışın yanı sıra gayrimenkule kıyasen parayı işletmenin daha kolay olması ve gayrimenkullerin bakım ve takibinin zorluğu gibi faktörler de etkili olmuştur.⁴⁹ XVIII. yüzyılda Osmanlı

⁴¹ Kurt, *a.g.e.*, s.18; Akgündüz, *a.g.e.*, ss.219-220.

⁴² Yediyıldız, *a.g.e.*, s.117-120.

⁴³ Özcan, *a.g.e.*, s.29-31.

⁴⁴ Şimşek, *a.g.m.*, s.210-211.

⁴⁵ Atar, *a.g.e.*, s.96.

⁴⁶ Ahabab, *a.g.m.*, s.53.

⁴⁷ Özcan, *a.g.e.*, s.37-45.

⁴⁸ İsmail Bilgili, “Bekir Sami Paşa Nakşî-Hâlidî Zaviyesinin Konya Islâh-ı Medâris-i İslâmiye Medresesine Dönüşümü ve Zaviyenin Para Vakfiyesi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47, 2019, ss.15-56; Okur, *a.g.m.*, ss. 33-58.

⁴⁹ Cafer Çiftçi, “18. Yüzyılda Bursa’da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXIII, S. 36, Ankara, 2004, s. 84.

Devleti'nin Anadolu ve Rumeli'deki kentlerinde oldukça yaygınlık kazanan para vakıfları, hemen her kentte olağan birer küçük kredi kurumları haline gelmişlerdir. Bankacılığın henüz gelişmediği bir toplumda halkın ihtiyaç duyduğu nakit kredi taleplerinin karşılanmasında önemli rol üstlenmişler, halkın artan vergi borçları nedeniyle tefecilere yüksek faizle borçlanmalarını önlemişlerdir. Öyle ki vakıf nazırları, bu dönemde artan sermayelerini kredi talebinin ve faiz oranlarının yüksek olduğu İstanbul piyasasındaki sarraflara, yüksek faizle para vererek değerlendirmişlerdir.⁵⁰ Bu yüzyılda Osmanlı vakıflarına ait toplam gelirlerinin yaklaşık %32'sini para vakıfları oluşturmaktadır.⁵¹ Son yüzyıllarda bu vakıfların sayısında büyük bir artış yaşanmakta olup, XIX. yüzyıla gelindiğinde para vakıflarının oranı tüm vakıflar içerisinde %57'ye ulaşmıştır.⁵² Osmanlı'da, Tanzimat'tan sonra gerçekleşen bazı düzenlemeler vakıf teşkilatını da etkilemiş, miri arazi kaynaklı vakıfların sayısı azalmıştır. Bunun üzerine hayrat kurumlarının ihtiyaçlarının karşılanması için para vakıfları daha fazla ön plana çıkmıştır.⁵³ Bu vakıflar hem kuruldukları yerlerdeki ahalinin dinî ve sosyal gereksinimlerini karşılamış hem de onların ihtiyaç duyduğu nakit para sorununa çözüm olmuştur.⁵⁴ Son dönem para vakıflarında köy ve mahallelerde ortak ihtiyaç ve faaliyetlerin yürütülmesi, maddi olarak sıkıntı yaşayanlara yardım edilmesi gibi bir takım fonksiyon değişikliklerinin de gerçekleştiği görülmektedir.⁵⁵ 1864 yılında Murabaha Nizamnamesi yayımlanarak para vakıflarının işletilmesi denetim altına alınmaya çalışılmıştır.⁵⁶ Cumhuriyet döneminde ise 1954 yılında Vakıflar Bankası kurularak eski işlevini kaybeden 1069 para vakfının mevcut sermayeleri merkezileştirmek suretiyle tek elden işletilmeye başlanmıştır.⁵⁷

Para vakıflarını Osmanlı vakıf sisteminden bağımsız bir kredi kurumu olarak değerlendirmemeli, Osmanlı vakıf sisteminin bir parçası olduğu daima göz önünde bulundurulmalıdır. Onu, bağımsız bir kredi kurumu olarak gören aksi bir tutum konuyla ilgili yanlış değerlendirmelerin yapılmasına neden olacaktır. Hem kuruluş amaçları hem de yerine getirdikleri hizmetler bakımından akar vakıflarından farkları bulunmayan para vakıflarının birçoğu aynı zamanda akar vakfı durumunda olduğu gibi, akar vakıflarının da elde ettikleri gelirleri para vakıfları gibi işlettikleri bilinmektedir.⁵⁸

Kuruluş amaçları açısından incelendiklerinde çok geniş bir faaliyet alanına sahip oldukları görülen para vakıfları, başta cami ve mescit gibi dini kurumlar olmak üzere eğitim ve sağlık ile yol, köprü ve çeşme gibi bayındırlık faaliyetlerinin yürütülmesinde de oldukça önemli bir rol oynamışlardır.⁵⁹ Yine bu kurumlar hayır yapmak isteyen ancak yeterli mali gücü olmayan, ya da mali gücü yeterli olmakla beraber vâkif olmaya elverişli olmayan kişilerin de hayır yapmalarına imkân tanımıştır.⁶⁰ Bu vakıfların, esnaf, avâriz ve orta sandığı gibi belli bir zümre veya bir yerleşim biriminin halkı arasında dayanışma ve sosyal güvenliği sağlamaya yönelik olarak kuruldukları görülmektedir.⁶¹ Özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren artan vergi

⁵⁰ H. Veli Aydın, "Selanik'te 18. Yüzyılın İlk Yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX / 1, 2014, s.88; Hasan Güneri, "Vakıf İşletmeleri", *Vakıflar Dergisi*, S. 11, Ankara 1976, ss. 25-46.

⁵¹ Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

⁵² Özcan, *a.g.e.*, s.88.

⁵³ Mustafa Alkan, "Uşak Para Vakıfları (1890-1923)", *Bellekten*. (LXX/258), s.764.

⁵⁴ İsmail Kıvrım, "Osmanlı Döneminde Gümüşhane ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları", *History Studies*, Volume 2 / 3 2010, s.240.

⁵⁵ Özcan, *a.g.e.*, s.77.

⁵⁶ Çağatay, *a.g.m.*, s.53.

⁵⁷ Güneri, *a.g.m.*, s.37.

⁵⁸ Süleyman Kaya, "Para Vakıfları Üzerine" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 1, S. 1, 2003, ss.189-203.

⁵⁹ Özcan, *a.g.e.*, s.280.

⁶⁰ Kıvrım, *a.g.m.*, s.99.

⁶¹ Kaya, *a.g.m.*, s.199

yükünün altında ekonomik sıkıntılar çeken ticaret erbabı ve halkın artan nakit ve kredi ihtiyaçlarını karşılayarak tefecilik ve ribahorluk gibi toplumsal düzen ve ahlaki bozacak yüksek faize dayalı uygulamaların yerleşip yaygınlaşmasını önlemişler, verdikleri krediler ile az da olsa girişimciliğe ve üretime sermaye sağlamışlardır.⁶² Anlaşılan o ki alimler, para vakıflarına İslam'a uygunluk açısından cevaz verip olumlu görüş beyan ederlerken bu tür vakıfların toplumsal ihtiyaçların karşılanmasındaki faydalarını göz önünde bulundurmuşlardır.⁶³ Yukarıdaki bilgilerden ve bu konudaki kaynakların incelenmesinden Osmanlı Devleti'nin para vakıflarına olumlu bakarak izin verdiğini ve bu nedenle de şeyhülislamlık makamına bu uygulamayı hoş gören ulemadan kişileri atadığını görüyoruz. Vakıf paralarının işletilmesini hoş gören alimler bunu şer'i bir muamele olarak kabul etmişler ve devlet de bunu desteklemiştir.⁶⁴

2. Manisa ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları

İncelediğimiz dönem içerisinde Manisa, Aydın Vilayetine bağlı Saruhan Sancağının merkez kazası konumunda olup, Manisa merkez ile birlikte Belen, Yurtdağı (Yunddağı), Palamut ve Emlak nahiyelerinden oluşmaktadır.⁶⁵ Bir vakıf medeniyeti olan Osmanlı Devleti'nin pek çok şehir ve beldelerinde görülen vakıf kurma geleneğinin gerek Manisa merkez kazada gerekse de nahiye ve köylerinde yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. İncelenen vakfiye kayıtları Manisa'nın merkez kazası, Yurtdağı (Yunddağı), Belen ve Palamut nahiyeleri ile köylerine ait olup cami, mescit, medrese, Rufai dergâhı, Uşşaki dergâhı ve çeşme gibi dini ve sosyal birçok hayır kurumlarını içermektedir.

Çalışmanın konusu, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) ile Manisa şer'iyeye sicillerinden tespit edilen Manisa Kazası ve çevresinde 1867-1912 yılları arasında kurulmuş olan 64 adet para vakfından oluşmaktadır. Bu 64 para vakfının 4'ü hem vakfiye defterlerine hem de şer'iyeye sicillerine kaydedilirken, 39 tanesinin sadece vakfiye defterlerine ve 21 tanesinin ise sadece şer'iyeye sicillerine kaydedildiği görülmektedir.

Manisa para vakıfları konusuna geçmeden önce bu vakıfların gerek vakıf defterlerinde gerekse de Manisa şer'iyeye sicillerinde yer alan vakfiye kayıtlarının içeriği hakkında bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Osmanlı dönemi vakfiyelerinin genel muhtevi yapısına uygun olarak, gerek incelenen Manisa para vakıflarına ait vakfiyelerde ve gerekse de Manisa Şer'iyeye Sicillerindeki vakıf kayıtlarında giriş ifadeleri, Allah'a hamd ü senâ ve Peygambere salât ü selâm içeren dualardan meydana gelmektedir.⁶⁶ Mevcut vakfiyelerde dua kısmından sonra vakfın kurucusunun ikamet ettiği mahalleyle birlikte vakıf

⁶² Özcan, *a.g.e.*, s. 76-77; Çiftçi, *a.g.m.*, s.81; Aydın, *a.g.m.*, s.88.

⁶³ Ahbab, *a.g.m.*, s.54.

⁶⁴ Şimşek, *a.g.m.*, s.215.

⁶⁵ Salname-i Vilayet-i Aydın, H.1326/M.1908, Vilayet Basımevi, ss.575-578.

⁶⁶ Farklı şekillerde niyaz, yakarış, dilek ve temenni içeren bu dualara ait vakfiyelerde geçen birkaç örnek için bkz: V.G.M.A. 586-174-167., "Elhamdülillahillezi eazze havassa ibadihi bi-sarf-i emvalihim ilâ envail-hayrât alâ-iktisâb-i esnafil-muhamidin vel-müberrat vesselâtü ves-selâmü alâ rasûlihi ve nebiyyihi hayril-beriyât ve alâ âlihi ve ashâbihi ilâ yevmin yestezillul mer'ü tahtas-sadakât."; V.G.M.A. 585-137-129., "Hamd-i cemîli mevfü'r ve şükr-ü cezîl-i gâyr-i mahsûr, ol vâkıfı safâyây-ı damâir ve kâşif-i habâyâ-ı serâir olan, cenâb-ı mucidi âmmey-i mümkinât ve münşii kâffe-i masnûât, teâlâ şânühü anış-şebîhi vel-mesili ve tekaddese zâtuhû anin-nazîri ve'l-adîl, Hazretlinin dergâh-ı akdes ve bâriğâh-ı mukaddesine sezâvâr ve vâcibü'l-iktisardır ki, envâ-ı beni âdem kudret-i kâmile birle inşâ ve ihtira edüp dünyayı mezrea-i ahiret ve ûlâyı zerâ-i âkibet eyledi. Salavât-ı tayyibât ve tahiyyât-ı hâlisât, ol sultân-ı cumhuri enbiyâ ve unvân-ı menşûr-u asfiyâ, mazhar-ı feyz-i hakâik, hâfiz-ı esrâr-ı dekâik imam-ı kâ'bey-i kudsi hümem, Medine-i üns-i suffe-i safâ Muhammed Mustafa sallallâhu aleyhi vesellem Hazretleri'nin meşhed-i muattar ve merkad-i münevverlerine olsun ki, viicûd-ı şerifi, sebeb-i icâd-ı kevnümekân ve bâisi hilkat-ı ins ü cân oldu."; V.G.M.A. 586-3-3., "Hamden li-men rafe'a kadre men tesadde'l-hasenâti bi-tasarrüfi mâ-fî-yedihî bi-hüsni'nniyyâti ve salâten li-men erşede iba'dehû ilâ-menâhici'l-kerâmâti ve âlihî ve ashâbihî'l-vâsilîne ilâ-esne'd-derecât."

bânisinin ismi; baba adı, unvanı veya lakabıyla beraber belirtilmiştir. Bundan sonra ise vakfın tescil mütevellisinin adı ve unvanı, ikametgâh bilgileriyle beraber Manisa kazâsı naibinin ismi kaydedilmektedir. Akabinde vakfedilen toplam nukud miktarı yer almaktadır. Sonrasında vakfiyelerde paranın nasıl kullanılacağı “*rehn-i kavî veya kefil-i melî*” şeklinde, yani borcu karşılamaya yetecek değerinde rehin ve teminat ya da borcu ödeyebilecek güce sahip bir kefil gerektiğini içeren tabirlerle açıklanmıştır. Ayrıca vakfiyelerde paranın “*onu onbir buçuk hesabı*” ile yani %15’lik bir faizle işletileceği ifade edilmiştir.

Vakfiyelerde vakıf gelirlerinin kullanımına ait şartlar da belirtilmiştir. Genellikle bu kısımda ilk olarak vakfın hayratına dair bilgilere yer verilmiştir. Bunlar içerisinde mescitlerde cuma ve bayram namazlarının kılınabilmesi için gerekli izin alınarak ve sonrasında mescitlere minber konularak camiye çevrilmesi, camide görevlendirilecek hatip gibi görevlilerin aylık vazife ücretleri, caminin bakım ve tadilat masraflarının karşılanması ve camiye alınacak levazımat için harcanacak para miktarları ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. Ayrıca medrese, mektep, dergâh ve tekke gibi kurumlar ile bu kurumlarda hizmet yapan görevlilere ne şekilde ve ne miktarda para aktarılacağı da zikredilmiştir. Yapılan tüm harcamalardan sonra, kalan kârın yani nemanın vakfın anaparasına ekleneceği kaydedilmiştir. Yine bu bölümde vakfın tevliyetini kimin üstleneceği ve vefatından sonra mütevelliliğin kime ve ne şekilde tevcih edileceği de açıklanmıştır.

Manisa para vakıflarına ait bazı vakfiyelerde “*Ebû Yusuf eş-şehir bi'l-imâmi's-sâni vâkıf mücerred vakaftu dimekle ve İmam Muhammed bin Hasan eş-Şeybanî indinde teslimi ilel müteveli bulunmakla vakf-ı mezbûr sahîh ve lâzım oldu deyû teslimden imtina*”⁶⁷ ifadesiyle Ebû Yusuf ve İmâm Muhammed’in Hanefî fıkhı üzerinden vakfın sahîh ve lâzım olduğu görüşü beyan edilmiş ve vakıftan rücûun yani geri dönüşünün olamayacağı belirtilmiştir. Genelde bu tabirden sonra “*Fe-men beddelehû ba'de mâ-semi'ahû fe-innemâ-ismuhû ale'llezîne yubeddilûnehû inne'llâhe semî'un alîm*” ayeti gelmektedir.⁶⁸ Akabinde vakfiyelerin tarih kaydı bulunmaktadır. “*Cerâ zâlike ve hurrîre fil-yevmil-hâdî-aşer âmin Şa'bânü'l-mu'azzam lisene selase mi'ete ve elf*”⁶⁹ örneğindeki gibi bu kayıtlar, hicri takvim esasına göre yazıyla Arapça olarak verilmiştir. Vakfiyelerin son kısmında ise, “*şühûdü'l-hâl*” ibaresiyle, vakfiyenin hazırlanmasında tanıklık edenler isim ve şöhretleriyle beraber yazılmıştır. Şahitliğine güvenilir ve muteber bu kişilerin yanında, bazı kişilerin daha muamele esnasında orada hazır bulunduğu “*ve gayruhum*” şeklinde ifade edilmiştir.

Manisa kaza merkezindeki vakıfların Bektaş-ı Kebir, Bektaş-ı Sagîr, Alaybey, Yarhasanlar, Sakiler, Nasrullah, İvaz Paşa, Sarayaltı, Hâki Baba, Hüsrevağa, İbrahim Çelebi ve Serabad mahallelerinde kuruldukları görülmektedir. Öte yandan Manisa kaza merkezi ile merkeze bağlı Yurtdağı, Belen ve Palamut nahiyelerinde bulunan 47 köye ait cami vakıfları da yine incelenen vakfiyelerin düzenlenme sebebidir. Buna göre söz konusu nahiyelere bağlı olup cami vakıfları incelenen köyler Çambel, Hacıhaliller, Kepenekli, Çökek, Köseler, Ballica, Kağan, Hacımussa, Gökseki, Sancaklıbozköy, Bozköy, Pınarköy, Uzunlar, Hatipler, Asmacık, Tirkeş, İlyaslar, İlyasçılar, Demirci, Ballıoba, Düzlen, İhsaniye, Osmaniye, Görece, Hacırahmanlı, Hacılar, Sarıahmetli, Çınaroba, Köseler, Saruhanlı, Azimli, Dobraalanı, İğdecik, Aydınlı, Cedit Karaköy, Beyoba, Hatipler, Kayapınar, Selimşahlar, Tiğimli Kebir, Sabancılar, Sazoba ve Sarıçam köyleridir. Söz konusu vakıflar içerisinde dikkat çeken en önemli husus ise köylerde kurulan vakıfların tamamının köy camileri için kurulmuş olmasıdır ki bunun tek istisnası Sancaklıbozköy'dür. Zira Sancaklıbozköy'de Kara Mehmed oğlu Mehmed Ali tarafından 26 Temmuz 1882'de kurulan vakıf cami için değil, köy mescidi için tesis edilmiştir.⁷⁰ Manisa merkez kazasındaki mahallelerde kurulan 17 adet vakıf ise mescit, cami, tekke, dergâh medrese ve çeşmeler için tesis edilmiştir.

⁶⁷ V.G.M.A. 584-294-143.

⁶⁸ V.G.M.A. 585-137-129.

⁶⁹ V.G.M.A. 589-182-311.

⁷⁰ V.G.M.A. 589-79-136.

Tablo 1’de görüldüğü üzere bu vakıfların %47’si Manisa merkezine bağlı mahalle ve köylerde kurulmuştur (30 adet). Bunu 16 adetle Yurtdağı Nahiyesi köyleri, 11 adetle Belen Nahiyesi köyleri ve 7 adetle Palamut Nahiyesi köyleri takip etmiştir.

Tablo 1: Para Vakıflarının Yerleşim Yerlerine Göre Adet ve Yüzde Dağılımı

No	Yer adı	Adet	Yüzde
1	Manisa merkez	16	25
2	Manisa merkez köy	14	21,87
3	Palamut Nahiyesi Köyleri	7	10,9
4	Yurtdağı Nahiyesi köyleri	16	25
5	Belen Nahiyesi köyleri	11	17,1
Toplam		64	100

Ele alınan vakıflar kuruluş tarihleri itibariyle 1867-1912 tarihleri arasındaki döneme aittirler. Vakıfların en erken tarihli 15 Rebûlâhir 1284/16 Ağustos 1867 tarihinde 3.000 kuruş nakit ile Arapzade Abdullah Efendi tarafından kurulan Feyziye tekkesi vakfidir.⁷¹ En geç tarihli vakıf ise 6 Şaban 1330/21 Temmuz 1912 tarihinde Hüseyin Ağa tarafından 2.000 kuruş nakit ile Dobraalanı köyünde kurulan cami vakfidir.⁷²

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA) ile Manisa şer’iyye sicillerindeki vakıf kayıtlarından vakıf kurucularının unvan ve lakaplarının tespitini yapabilmekteyiz (bkz. Tablo 2). Osmanlı toplum yapısında bireylere ait unvanların belirlenmesinde kişinin sahip olduğu dini ve mesleki durumu belirtir sosyo-ekonomik özellikler belirleyici olmuştur. İncelediğimiz kayıtlarda geçen Unvanlar, bizlere dönemin Manisa’sının toplumsal hiyerarşisi hakkında bilgiler verdiği gibi toplumun sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısı hakkında da bilgiler vermektedir. Manisa’da sırasıyla en çok hacı, efendi, ağa, bey ve hafız gibi unvanların kullanıldığı görülmektedir.

Tabloya bakıldığında önemli sayıda vakıf kurucusunun hac görevini yerine getirdikleri görülmektedir. İncelediğimiz dönem ve mekân çerçevesinde Manisa’daki 64 vakıf kurucusundan 16’sının hacı unvanına sahip oldukları bir başka ifadeyle her dört kişiden birisinin yani %25’lik bir dilimin bu zorlu görevi ifa ettikleri anlaşılmaktadır. Bunların dışında iki kişi hacı ile ağa, bir kişi ise hacı ile efendi unvanlarını birlikte kullanmışlardır. Hac görevi kişilerin maddi imkanlarıyla yakından ilgili bir ibadettir. Ekonomik güçlükler ve yaklaşık 150 sene öncesinin ulaşım zorlukları hac farızasını yerine getirmenin önünde önemli engeller olarak yer almakta ve bizlere bu ibadeti yerine getirmenin kolay olmadığını göstermektedir. Bu nedenle hac görevini ifa edenler sadece İslam’ın şartlarından birisini yerine getirmekle kalmamakta, ayrıca toplumda önemli bir saygınlık ta kazanmaktaydılar. Bu durum ayrıca söz konusu kimselerin ekonomik yönden de iyi durumda olduklarını göstermektedir.

Toplumsal ilişkilerde saygınlık uyandıran unvanlardan bir diğeri de “efendi” unvanıdır. Bu unvan daha çok devlet bürokrasisinde ve ilmiye sınıfına mensup kimseler arasında kabul görmüş olup, 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra çelebi sözünün yerini almak suretiyle tahsil terbiye görmüş insanlar için

⁷¹ V.G.M.A. 584-294-143.

⁷² V.G.M.A. 602-11-12.

kullanılmaya başlanmıştır.⁷³ İncelenen dönemdeki 64 vakıf kurucusundan 12’si efendi unvanına sahip iken bir tanesi hacı unvanı ile birlikte efendi, yine bir diğeri de müderris ile birlikte efendi unvanını kullanmışlardır. Bir başka ifade ile vakıf kurucularının %19’unun efendi unvanına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Kurucuların kullandıkları diğer unvanlar arasında dini bir unvan olan “hafız” unvanından iki, “molla” unvanından bir; askerî unvan olan “çavuş” tan bir ve “ağa” dan yedi; toplumsal bir statü belirten “bey” unvanından iki, “beyzade” unvanından ise bir kişinin bulunduğu görülmektedir. Hiçbir unvana sahip olmayan yani sıradan kişilerin kurduğu vakıf sayısı ise 18 kişiyle %28’lik bir dilime tekabül etmektedir.

Tablo 2: Vakıf Kurucularının Unvanları

No	Unvan	Adedi	No	Unvan	Adedi
1	Hacı	16	7	Bey	2
2	Efendi	12	8	Beyzade	1
3	Ağa	7	9	Hacı- Efendi	1
4	Hafız	2	10	Hacı-Ağa	2
5	Molla	1	11	Müderris-Efendi	1
6	Çavuş	1	12	Unvanı olmayan	18
Toplam		64			

2.1. Manisa Para Vakıflarının İdaresi ve Tevliyetleri

Vakıflar, kuruluş amaçları doğrultusunda gerçekleştirmek zorunda oldukları hizmetleri herhangi bir aksaklığa mahal vermeden yerine getirebilmek için birtakım görevlileri istihdam etmişlerdir. Bu görevlilerden ve vakfın idaresinden sorumlu olan kişiye mütevellî, bu görevlendirmeye ise tevliyet adı verilmektedir. Mütevellînin belirlenmesinde hayır sahibinin tercihinin önemli ölçüde dikkate alınmakta olduğu ve herhangi bir sakınca bulunmaması durumunda bu tercihin kadı tarafından da onaylandığı görülmektedir.⁷⁴ Manisa’da yer alan 64 para vakfı kurucusunun 61’i erkeklerden üç tanesi ise kadınlardan oluşmaktadır. Kadın vakıf kurucularından ilki Hacı Musa kızı Ayşe Hatun olup, H.9 Cemaziyelahir 1297/19 Mayıs 1880 tarihinde Belen nahiyasının Hacı Musa köyünde 5.000 kuruşluk bir vakıf kurmuştur.⁷⁵ Kadın vakıf kurucularından ikincisi Saruhan Sancağı Mutasarrıfı Mehmet Nazif Paşa’nın eşi Zeliha Hanımdır. H.17 Cemaziyelvel 1299/6 Nisan 1882 tarihinde Manisa İbrahim Çelebi mahallesinde 1.200 kuruşluk bir vakıf ihdas etmiştir.⁷⁶ Üçüncü kadın kurucu ise Tiflize kerimesi Zekiye Hanımdır. H. 25 Safer 1303/3 Aralık 1885 tarihinde Manisa Sarayaltı mahallesinde 2.000 kuruşluk bir vakıf kurmuştur.⁷⁷

Kurulan vakıfların tevliyet usulünün işleme şekli vakfiyelerde açık bir şekilde belirtilmiştir. Genelde bu ifade “*batnen ba’de batnin evlâdımın zükûrundan ve evlâd-ı evlâdımın zükûruna*”, “*evlad ve evlad-ı evladının eslah ve ekber ve erşedine*” veya “*evlâd-ı evladım ve evlâd-ı evladım zükûr ve inâsı beynlerinde ber vech-i müsavat iktisam oluna*” biçiminde geçmekte olup, ekseriyetle de “*ve neüzü billahi teâlâ ba’de’l-inkıraz*” şeklinde devam edip tevliyet vazifesinin kişinin nesli dışında kimlere intikal edebileceğine yer verilmiştir.

⁷³ Kıvrım, *a.g.m.*, s.100.

⁷⁴ Nazif Öztürk, “Mütevellî”, *DİA*, C.32, 2006, s.217-220.

⁷⁵ M.Ş.S., 358/10; V.G.M.A. 589-35-58.

⁷⁶ M.Ş.S., 341/191.

⁷⁷ V.G.M.A. 589-172-296.

Araştırma kapsamında tespit edilen Manisa para vakıflarının tevliyet görevi dağılımı şu şekildedir: Toplam 64 para vakfından 58'nin yönetimi kurucusu tarafından üstlenilmiştir. 6'sının ilk tevliyet vazifesini ise vakıf banisi değil, vakfiyelerde belirtilen şartları taşıyan veya vakfiyede doğrudan ismi geçen kişiler yerine getireceklerdir. Yine mevcut Manisa para vakıflarının ilk mütevellilerinden sonra tevliyetin intikali ise vakfiyelerde şöyle belirtilmiştir: 49 vakıf, banisinin evlatları ve torunları tarafından, 15'i ise vakıf kurucusuyla akrabalık bağı olmayan kişilerce yönetilecektir.

Manisa para vakıflarında tevliyet (Mütevelli) görevinin, yaşadıkları müddetçe bizzat vakıf kurucuları tarafından üstlenildiği görülmektedir. Kurucu mütevellinin vefatından sonra ise birbirinden farklı uygulamaların gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu uygulamalardan en yaygın olanı, vakfın yönetiminin, vakıf kurucusunun oğullarının en büyük erkek evlatları üzerinden devam etmesi şeklindedir.⁷⁸ Oğullarının neslinin kesintiye uğraması durumunda ise vakıf mütevellisinin seçiminde yine farklı uygulamalar görülebilmektedir. Böyle bir durumda kimi vakıflarda, tevliyet hakkının benzer şekilde kızlarının soyuna intikal etmesi şartının getirildiği görülmektedir. Manisa Nasrullah mahallesinde yer alan tarikat-ı aliyye-i halvetiyye meşayihinden Ali Naili Efendi ibni Mustafa'nın uşşakî dergâhının bağlı bulunduğu Kasabzâde Aleaddin Efendi İbni Yusuf Vakfı bu duruma örnek oluşturmaktadır.⁷⁹ Böylesi bir tercihte, mal varlığının mirinin eline geçmesini önlemek veya aile içerisinde kalmasını sağlamak en önemli neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine aynı şekilde bu görevin bazı vakıflarda köy muhtarları tarafından yerine getirilmesi şart koşularken,⁸⁰ bazılarında ise şayet var ise kardeşinin evlatlarının neslinden gelenlerin bu görevi ifa etmeleri beyan edilmiştir. Şayet bu şekilde de müteveli olacak kişi bulunamazsa, mevcut vazifenin, köy veya mahalle ahalisinden seçilmiş mütevedeyyin bir kişiye verilmesi uygun görülmüştür.⁸¹

Neslin kesintiye uğraması halinde, muhtarları işe karıştırmadan doğrudan köy ahalisi içerisinde seçilen dindar bir kişinin bu görevi yerine getirmesini şart koşan vakıflar da bulunmaktadır.⁸² Kimi vakıfların şartnamelerinde ise oğullarının neslinin kesintiye uğraması durumunda dindarlık söz konusu edilmeksizin, mahalle veya köy⁸³ sakinlerinden bu görevi yerine getirebilecek bir kişinin seçilerek tevliyeti üstlenmesi istenilmektedir. Manisa merkez Alaybey mahallesinde yer alan Sakioğlu Damadı Mahmud Efendi Vakfı⁸⁴ ile Sakiler mahallesindeki Gördeslizade Hacı İsmail Ağa Vakfı⁸⁵ bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Manisa para vakıflarında tevliyet (Mütevelli) görevi ile ilgili bir diğer uygulama ise; kurucu mütevellinin vefatı halinde dindar bir kişinin müteveli olarak seçilmesidir. Manisa Çambel köyündeki Araboğlu Ahmed Vakfı⁸⁶ ile Hacıhaliller köyündeki Yusuf Bey İbni Hasan Vakfı⁸⁷ bu duruma örnek teşkil etmektedir. Her iki vakıfta da vefat halinde kurucunun evlatlarıyla ilgili herhangi bir durum söz konusu edilmeksizin doğrudan dindar bir kişinin müteveli olarak seçilmesi şart koşulmuştur.

⁷⁸ V.G.M.A. 584-294-143; V.G.M.A. 587-185-231; V.G.M.A. 589-26-43.

⁷⁹ V.G.M.A. 586-3-3.

⁸⁰ V.G.M.A. 587-185-231; V.G.M.A. 589-26-43; V.G.M.A. 587-261-317; V.G.M.A. 589-35-58.

⁸¹ V.G.M.A. 587-171-212.

⁸² V.G.M.A. 1673-1-1.

⁸³ V.G.M.A. 589-255-422; V.G.M.A. 589-238-386; V.G.M.A. 589-273-452; V.G.M.A. 586-174-167.

⁸⁴ V.G.M.A. 587-185-231.

⁸⁵ V.G.M.A. 589-83-145.

⁸⁶ V.G.M.A. 585-46-50.

⁸⁷ V.G.M.A. 584-271-120.

2.2. Manisa Para Vakıflarının Sermaye Miktarları ve Kullanımı

Manisa ve çevresinde kurulan 64 para vakfına vakfedilen para cinsi kuruluşur. Manisa kaza merkezi ile merkez köy ve nahiyelerinde kurulan 64 para vakfının toplam sermayesi 165.470 kuruluşur. Bu miktarın 37.000 kuruluşluk kısmı veya bir başka ifadeyle %22,3'lük dilimini Manisa kaza merkezinde bulunan vakıfların sermayesi oluşturmaktadır. Geriye kalan 128.470 kuruluş tutarındaki sermayenin %77,7'sini ise merkeze bağlı köy ve nahiyelerdeki para vakıfları teşkil etmektedir. Tablo 3'de de görüleceği üzere bu vakıflara en çok 3.000 kuruluş vakfedilirken (19 adet %29,68) sonrasında bunu 2.000 kuruluş takip etmiştir (16 adet %25). Üçüncü sırada 7 adetle 1.000 kuruluş (%10,93) gelirken bunları beşer adetle 1.500 ve 5.000 kuruluş (%7,81) sermayeli vakıflar izlemiştir. Devam eden sıralamada ikişer adetle 1.200, 2.500, 3.500 ve 4.000 kuruluş (%3,12) sermayeli para vakıfları yer almaktadır. En nihayetinde birer adet de 1.600, 2.300, 2.670 ve 8.000 kuruluş (%1,56) sermayeli para vakıflarının faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Şüphesiz ki vakıfları birbirinden ayıran en önemli husus sahip oldukları nakit sermayedir. Bu açıdan bakıldığında incelenmekte olan vakıfların en küçük olanları ekseriyetle köy camileri için kurulanlardır. Söz konusu vakıflar içerisinde en az nakde sahip olanlar, 1.000'er kuruluş ile Çambel, Hacıhaliller, Erkeşli, Köseler ve Saruhanlı köylerinin camileri ile Alaybey camii ve medresesi için kurulan para vakıflarıdır. Orta büyüklükte olup nakit sermayeleri 3.000 ila 5.000 kuruluş arasında olanlar ise Hacımusa, Gökseki, İlyasçılar, Demirci, Ballıoba ve Osmaniye köylerinin cami vakıflarıdır. Son olarak Manisa kazasında bulunan bu vakıfların nakit bakımından en büyükleri ise Mehmet oğlu Mehmet tarafından 2 Temmuz 1890 tarihinde 8.000 kuruluş sermaye ile kurulan Görece köyü camii vakfidir.⁸⁸ Vakıfların sermayeleri içerisinde dikkat çeken bir ifade Manisa Göktaşlı mahallesi sakinlerinden Haffafzâde Hafız Osman Efendi ibni Hacı İsmail bin Hacı Mehmet tarafından Manisa kazasına bağlı İhsaniye köyü camii için kurulan vakıfta⁸⁹ geçmektedir. Bu vakfın nukudu, 15 adet Osmanlı mecdiye altınına tekabül eden 2670 kuruluşu içermektedir, şeklinde vakfiyede ifade edilmiştir. Miladi takvime göre 1887 yılının şubat ayı ile tarihlenen mevcut vakfiyeye göre, belirtilen bu tarihte 1 mecdiye altını 178 kuruluş kıymetindedir. Vakfedilen paraların nasıl işletildikleriyle ilgili örneklere Manisa Şer'iyeye Sicillerinde rastlanılmamış, dolayısıyla bu vakıflardan kimlerin faydalandığının tespiti de yapılamamıştır.

Cami vakıflarının tamamında gelirlerin büyük bir kısmı imam, hatip ve müezzin gibi görevlilerin vazife ücretlerine tahsis edilmiş, ayrıca camilerin temizlik ve aydınlatma ihtiyaçları için de belirli oranda tahsisat ayrılmıştır. Tekke ve dergâh vakıflarında ise, bunların şeyhleri ile yine bu mekânların bakımına belirli bir harcama ödeneği bırakıldığı görülmektedir. Mevcut vakıfların ikisinin gelirleri içerisinde paranın yanı sıra, gayrimenkul de bulunmaktadır. Bu vakıflardan biri Manisa Bektaş-ı Sagır mahallesinde bulunan Feyziye isimli Kadirî tekkesi⁹⁰ için, diğeri Manisa Nasrullah mahallesinde yer alan tarikat-ı aliyye-i halvetiyye meşayihinden Ali Naili Efendi ibni Mustafa'nın başında bulunduğu uşşakî dergâhi⁹¹ için tesis edilmiştir.

Ele aldığımız dönem içerisinde Manisa ve çevresinde kurulmuş olan 64 adet para vakfının ribh (kâr) oranları incelendiğinde bunlardan 30'unda ribh (kâr), para vakıflarının genelinde olduğu gibi, %15 oranında (onu on bir buçuk hesabı üzere istirbâh olunup) işletilmekte iken sadece bir para vakfında herhangi bir kâr payı alınmaksızın faizsiz olarak hizmet verilmekteydi. Manisa'da faaliyet gösteren bu para vakfının "Bida'a", yani fakirlere ve tahsis edilen kimselere ticaret sermayesi olarak karz-ı hasen (faizsiz ödünç verme) şeklinde kredi veren vakıflardan olduğu anlaşılmaktadır. Geriye kalan 33 para vakfında ise hiçbir

⁸⁸ V.G.M.A. 2271-150-134.

⁸⁹ V.G.M.A. 586-140-132.

⁹⁰ V.G.M.A. 584-294-143.

⁹¹ V.G.M.A. 586-3-3.

oran belirtilmeyerek sadece “istirbâh oluna” denilmek suretiyle paranın işletilmesi talep edilmektedir. Manisa’da vakıflar, variyeti yerinde bir kefil ya da kıymetli bir rehin karşılığında paradan belirli bir kâr oranıyla (genelde %15) işletilmekteydi. Paranın belirlenen süre kadar işletilmesi ve ardından %15 oranında artış ile beraber vakfa geri ödenmesi şart koşulmaktadır. Yukarıda da değinildiği üzere para vakıflarının yaygınlaşmasıyla beraber belli bir oranın resmi olarak tespit edilmesi zaruriyet arz etmiş ve Şeyhülislam Ebussuûd Efendi’nin fetvası ile yıllık en fazla %15’lik bir kar (ribh) uygulaması temel olarak kabul edilmiş,⁹² bu oranı aşanlara ta’zîr cezası verileceği açık bir şekilde ifade edilmişti. İncelediğimiz dönem içerisinde Manisa’daki para vakıflarında da bu orana riayet edildiği görülmektedir. Manisa para vakıflarının vakfiyelerinde kredi olarak verilen paraların vadelerinin bir yıl olarak kaydedildiği görülmektedir. Bu nedenle görevlilere ödenen ücretler de yıllık olarak tespit edilmiştir.

Manisa para vakıflarının gelirlerinin İmam, hatip, müteveli, şeyh ve müderris gibi görevli ücretlerinin yanı sıra cami, mescit, tekke ve medrese gibi vakıf eserlerinin bakım, onarım ile aydınlatma gibi hizmetlerine tahsis edildiğini görmekteyiz. Vakfiyelerden ve sicil kayıtlarından bu görevlilerin almış oldukları senelik ücretlerin 20 ila 360 kuruş arasında değişmekte olduğu anlaşılmaktadır. Manisa Bektaş-ı Sağır mahallesinde bulunan Feyziye (Kadiri) tekkesinin imam hatip ile şeyhi en az ücret olarak senelik 20 kuruş alırlarken; Belen nahiyesindeki Bozköy Camii için kurulan vakıf ile yine aynı nahiyedeki Görece Köyü Camii için kurulan vakfın imam ve hatiplere senelik 360’şar kuruş vererek en yüksek ücretleri ödedikleri görülmektedir. Vakıf mütevellileri ise 15 ila 60 kuruş arasında değişen bir ücret almaktaydılar. Vakıf defterleri ve sicillerde bazı mütevellilerin ücret kayıtlarına ise rastlanılmamıştır.⁹³

Tablo 3: Vakfedilen Para Miktarları ve Adetleri

No	Kuruş	Vakıf Adedi	No	Kuruş	Vakıf Adedi
1	1.000	7	8	2.670	1
2	1.200	2	9	3.000	19
3	1.500	5	10	3.500	2
4	1.600	1	11	4.000	2
5	2.000	16	12	5.000	5
6	2.300	1	13	8.000	1
7	2.500	2	TOPLAM:		165.470 Kuruş

Tablo 4: Dini ve Sosyal Kurumlara Göre Vakıfların Adet ve Yüzde Dağılımı

No	Dini ve Sosyal Kurum Adı	Adedi	Yüzde
1	Cami	51	79,68
2	Mescit	6	9,37
2	Cami ve Medrese	1	1,56
4	Tekke ve Dergâh	4	6,25
5	Çeşme	2	3,12
Toplam		64	100

⁹²Akgündüz, *a.g.e.*, ss.231-232.

⁹³ Bkz.: Ekler bölümündeki Manisa para vakıflarını gösterir tablo.

Tablo 4’de görüldüğü üzere Manisa kaza merkezi ve merkeze bağlı köy ile nahiyelerde halkın din, eğitim ve bayındırlık gibi ihtiyaçlarına cevap veren cami, mescit, tekke, dergâh, medrese ve çeşme gibi çeşitli hizmet kurumlarındaki görevlilerin ücretlerinin ödenmesi ve bu kurumların tamir ve aydınlatma giderlerinin karşılanması için kurulan 64 para vakfının 51’i (%79,68) camiler için ihdas edilmişlerdir. Manisa’da kurulan çok sayıdaki cami vakıflarına örnek olarak Manisa Bektaş-ı Kebîr mahallesinde bulunan Molla Şaban Camii’nin giderlerini karşılamak amacıyla kurulan El-hâc Abdülkadir Bin Mehmed Vakfı verilebilir. Vakfiyede vakfın işleyişine ve gelirlerinin kullanımına dair şartlar şu şekilde açıklanmıştır: Molla Şaban mescidi camiye dönüştürülecektir. Bunun için izin talep edilecek ve mescide minber koyulacaktır. Görevlendirilecek hatibe aylık 10 kuruş, müteveliye 5 kuruş verilecek, ayrıca caminin tamirat gerektiren yerlerinin bakım ve onarımı yapılacaktır.⁹⁴

Yine tablo 4’de yer alan verilere göre ikinci sırada, bir diğer dini kurum olan mescit (6 adet, %9,37) vakıfları gelmektedir. Mescitler için kurulan vakıflara örnek olarak Manisa’nın Haki Baba mahallesinden Çinicizâde el-hâc Halil bin Mustafa bin el-hâc Halil’in 3.000 kuruş sermayeli vakfını verebiliriz. Vakfın hayratı Manisa kazası Hâki Baba mahallesi Hacı Hüseyin mescididir. El-hâc Halil bin Mustafa, vakfın gelirleriyle görevlendirilecek hatibe aylık 15 kuruş, müteveliye 5 kuruş verilmesini, caminin tadilat gerektiren yerlerinin bakım ve onarımı yapılmasını, ihtiyaç ölçüsünde kandiller için zeytinyağı ve balmumu temin edilmesini ayrıca sıbyan mektebi öğrencileri için her yıl 50 kuruş tutarında Müzekki’s-Sıbyân ve Eczâ-yı Şerife⁹⁵ alınarak talebelere dağıtılmasını şart koşmuştur.⁹⁶

Manisa ve çevresinde kurulan vakıflardan 4 tanesi de (%6,25) tarikatların dini eğitim ve hizmet merkezleri olan tekke ve dergahlara ait bulunmaktadır. Tekke ve dergahlar için kurulan vakıflara örnek olarak baniliğini Kasabzâde Aleaddin Efendi’nin yaptığı yine aynı isimle anılan vakıf verilebilir. Vakfın hayratı Manisa Nasrullah mahallesinde yer alan tarikat-ı alıyye-i halvetiyye meşayihinden Ali Naili Efendi ibni Mustafa’nın Uşşakî dergâhıdır. Paranın yanında gayrimenkul de içeren bir vakıftır. Vakfın akarı 3000 kuruş nakid ile Nasrullah mahallesi Nasrullah sokağı iki numarada bulunan bir ev, Attar Hoca mahallesi Karaköy çarşısındaki Boyacı hanında iki dükkân ve Akhisar kazasına bağlı Yatağan köyünde beş dönüm zeytin bahçesinden meydana gelmektedir. Vakfın geliriyle dükkânların ve zeytin bahçesinin bakımı sağlanacak, artan nema ve dükkânlardan gelen senelik 24’er kuruş kira gelirleriyle tekkenin tamirat gerektiren yerlerinin tadilatı yapılacak ve her sene Mevlid Kandilinde tekkede Mevlid-i Şerif okunacaktır. Bu hizmetlerin yanı sıra ihtiyaç ölçüsünde mescidin kandilleri için zeytinyağı ve balmumu temin edilmesi, tekke postnişininin yeme-içme masraflarının karşılanması, fakir, fukara ve dervişler için her sene aşure pişirilmesi, Miraç Kandil’inde ahaliye süt ve şerbet dağıtılması ile vakıf mütevellisine yıllık 120 kuruş vazife ücreti ödenmesi vakfın şartnamesinde bulunan hizmet ve giderler arasında yer almaktadır. Tüm bu harcamalardan sonra, nemadan arta kalan meblağ vakfın ana sermayesine eklenecektir.⁹⁷ Kasabzâde Aleaddin Efendi, Manisa İvaz Paşa mahallesinde aynı Uşşakî dergâhı için 1500 kuruş sermayesi olan ikinci bir vakıf daha tesis etmiştir.⁹⁸ Bu vakıflardan başka Manisa’nın Bektaş-ı Sagîr mahallesinde bulunan Feyziye isimli Kadirî tekkesinin giderlerini karşılamak için kurulan baniliğini Arabzâde Abdullah Efendi yapmış olduğu 3.000 kuruş sermayeli yine kendi ismiyle anılan vakıf ile ⁹⁹ Manisa’nın İbrahim Çelebi

⁹⁴ V.G.M.A. 589-255-422.

⁹⁵ “Eczâ-yı Şerife”: Kur’ân-ı Kerim’i meydana getiren otuz cüzü ifade etmektedir. Osmanlı devleti zamanında ilkökul düzeyi eğitim kurumlarında öğrencilere ahlak dersi kapsamında okutulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Derya Çölkesen, Mehmet Arslan, “Türkiye’de İlkokul Seviyesindeki Din ve Ahlak Eğitiminin Tarihçesi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 28, Temmuz 2016, s. 1-13, s.3-4.

⁹⁶ V.G.M.A. 586-109-100.

⁹⁷ V.G.M.A. 586-3-3.

⁹⁸ V.G.M.A. 589-3-3

⁹⁹ V.G.M.A. 584-294-143.

Mahallesinde Saruhan Sancağı Mutasarrıfı Mehmed Nazif Paşanın Eşi Zeliha Hanım tarafından tesis edilen 1.200 kuruş sermayeli Rifai dergâhı bulunmaktadır.¹⁰⁰

Manisa ve çevresinde kurulan para vakıfları içerisinde iki adette (%3,12) çeşme vakfı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Kasaba Caddesinde Ilıcak Civarında Ormancaaltı isimli mahalde yer alan 2000 kuruş sermayeli Cambazzade Mehmed Efendi tarafından kurulan ve aynı isim ile anılan çeşme vakfidir.¹⁰¹ Diğeri ise Kasapzade Yusuf Efendi tarafından Hüsrev Ağa Mahallesinde bulunan çeşme için kurulan ve aynı isimle anılan 5.000 kuruş sermayeli çeşme vakfidir.¹⁰²

Yine tablo 4’de görüldüğü üzere Manisa’daki para vakıflarından bir tanesi de (%1,56) hem bir eğitim hem de dini bir kurum olan Alaybey Camii ve Medresesi için oluşturulmuştur. Baniliğini Müderris Ömer Efendi’nin yaptığı aynı isimle anılan vakfin hayratı Manisa Alaybey Mahallesinde bulunmakta olup, şartnamesinde vakfin işleyişine ve gelirlerinin kullanımına dair hususlar şu şekilde açıklanmıştır: Alaybey Camii’nde Cuma günleri Kur’ân ı Kerim okuyan hâfıza senelik 1 rub’u, Alaybey medresesinde görevli müderrise 1 rub’u ve yine camide vaaz veren müderrise de 1 rub’u ödenecektir. Ayrıca her sene vakfin kârından 1 rub’u vakfin ana nukuduna eklenecektir.¹⁰³

Tablo 5: Manisa Para Vakıflarına Ait Vakfiyelerde ve Şer’iyye Sicillerinde İsmi Geçen Manisa Kazası Naipleri

Naibin İsmi
Bağdâdîzâde es-Seyyid Abdurrahim Efendi
Hüseyinefendizâde es-Seyyid Muhammed Tevfik Efendi
Es-Seyyid Ebubekir Niyazi Efendi
Mektubîzâde İzzet Efendizâde Abdülaziz Efendizâde Ahmed Bahâî Efendi
Ahmed Halid Muhtar bin Hüseyin Nuri bin Mehmed
Birlelizâde Mehmed Abdurrauf Efendi
Ali Haydar Efendi
Şeyh Yahya Efendizâde es-Seyyid Mehmed Salih Efendi
İsmail Hakkı Efendi
Esseyyid İsmail Efendi
Mehmed Saci Efendi

Mevcut 64 vakfiyede, 11 farklı Manisa kazası naibinin adı geçmektedir. Bunlar içerisinde ismi en çok geçen naip Ali Haydar Efendi olup, toplamda 26 vakfiyede tespit edilmiştir. Ali Haydar Efendi’nin isminin ilk geçtiği vakfiyenin tarihi 7 Ocak 1882, isminin son kez geçtiği vakfiyenin tarihi ise 31 Ekim 1908’dir. İbtidâî mektep öğrencileri için Müzekki’s-Sıbyân, İrşâd ve Ferâ’id isimli kitaplar da yazan Ali Haydar Efendi’nin¹⁰⁴ bu kitaplarının mekteplerde de okutulduğu bazı vakfiye kayıtlarından anlaşılmaktadır.¹⁰⁵

¹⁰⁰ M.Ş.S., 341/191.

¹⁰¹ M.Ş.S., 341/122.

¹⁰² M.Ş.S., 341/136.

¹⁰³ V.G.M.A. 591-264.

¹⁰⁴ <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ali-haydar-aksehirlizade>, Erişim Tarihi: 18.12.2020.

¹⁰⁵ V.G.M.A. 586-140-132.

Sonuç

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki vakfiyeler ile Manisa Şer'îye Sicillerindeki para vakıf kayıtları esas alınarak yapılan bu çalışma neticesinde 16 Ağustos 1867-21 Temmuz 1912 tarihleri arasında Manisa merkez kaza ve köyleri ile merkeze bağlı Yurtdağı (Yuntdağı) Belen ve Palamut nahiyelerinde 64 adet para vakfı tespit edilmiştir. Manisa merkez kazadaki mahallelerde kurulan 17 adet vakıf; mescit, cami, tekke, dergâh medrese ve çeşmeler için oluşturulmuş olup, Bektaş-ı Kebir, Bektaş-ı Sagîr, Alaybey, Yarhasanlar, Sakiler, Nasrullah, İvaz Paşa, Sarayaltı, Hâki Baba, Hüsrevağa, İbrahim Çelebi ve Serabad mahallelerinde faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Öte yandan Manisa kaza merkezi ile merkeze bağlı Yurtdağı, Belen ve Palamut nahiyelerinde bulunan 47 köye ait cami vakıfları da yine incelenen vakfiyelerin düzenlenme sebebidir.

İncelenen para vakıflarının %47'si Manisa merkezine bağlı mahalle ve köylerde kurulmuştur (30 adet). Bunu 16 adetle Yurtdağı Nahiyesi köyleri, 11 adetle Belen Nahiyesi köyleri ve 7 adetle Palamut Nahiyesi köyleri takip etmiştir. Yine vakıfların %73,4'ünün kırsal kesimde, %26,5'inin ise Manisa şehir merkezinde kurulduğu görülmektedir. Vakfiyelerde vakıf gelirlerinin kullanımına ait şartlar da belirtilmiştir. Genellikle bu kısımda ilk olarak vakfın hayratına dair bilgilere yer verilmiştir. Bunlar içerisinde mescitlerde cuma ve bayram namazlarının kılınabilmesi için gerekli izin alınarak ve sonrasında mescitlere minber konularak camiye çevrilmesi, camide görevlendirilecek hatip gibi görevlilerin aylık vazife ücretleri, caminin bakım ve tadilat masraflarının karşılanması ve camiye alınacak levazımat için harcanacak para miktarları ayrıntılı olarak ifade edilmiştir. Ayrıca medrese, mektep, çeşme, dergâh ve tekke gibi kurumlar ile bu kurumlarda hizmet yapan görevlilere ne şekilde ve ne miktarda para aktarılacağı da zikredilmiştir. Yapılan tüm harcamalardan sonra, kalan kârın yani nemanın vakfın anaparasına ekleneceği kaydedilmiştir. Yine bu bölümde vakfın tevliyetini kimin üstleneceği ve vefatından sonra mütevelliliğin kime ve ne şekilde tevcih edileceği de açıklanmıştır.

Köylerdeki vakıflardan sadece bir tanesi mescit için diğerleri ise camiler için tesis edilmiştir. Ayrıca vakfiyelerde altı sıbyan mektebine ve öğrencilerine ilişkin yapılacak harcamalara da yer verilmiş olup, bunların da dördü köy mektepleridir. İbtidai ve sıbyan mektebi tabirleriyle vakfiyelerde yer bulan bu mekteplere yapılacak harcamaların, mektep talebelerine Müzekki's-Sıbyân, İrşâd, Ferâ'id ve Eczâ-yı Şerife isimli kitapların alımıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Mekteplere dair ifadelerin geçtiği tüm vakfiyelerin tescil işlemini yapan Manisa kazası naibi Ali Haydar Efendi olup, bu kişi ayrıca Müzekki's-Sıbyân, İrşâd ve Ferâ'id adlı kitapların da yazarıdır. Mekteplere bahsi geçen kitapların her yıl alınabilmesi için senelik 50 kuruş ile 150 kuruş arasında tahsisat aktarıldığı görülmektedir.

Köyler için tesis edilen vakıfların bir kısmı yakın zamanda iskân sonucu oluşan yeni kır yerleşimlerini içermektedir. Palamut nahiyesine bağlı Osmaniye köyünün Tepeağıl mevkiine yerleşen Çerkez muhacirler için yaptırılan cami, Belen nahiyesinin Çullu mevkiinden gelerek Görece köyü civarına yerleşen Karayağcı aşireti için yaptırılan cami ve Belen nahiyesine bağlı Karaoğlanı civarına yerleşen Sancaklı aşireti için yapılan mescit bahsi geçen duruma örnekler teşkil etmektedirler.

Manisa kaza merkezi ile merkez köy ve nahiyelerinde kurulan 64 para vakfının toplam sermayesi 165.470 kuruştur. Bu miktarın 37.000 kuruşluk kısmı veya bir başka ifadeyle %22,3'lük dilimini Manisa kaza merkezinde bulunan vakıfların sermayesi oluşturmaktadır. Geriye kalan 128.470 kuruş tutarındaki sermayenin %77,7'sini ise merkeze bağlı köy ve nahiyelerdeki para vakıfları teşkil etmektedir. 64 adet vakfın nakit sermayesi bakımından en büyüğü 8.000 kuruş, en küçüğü ise 1.000 kuruş sermaye ile tesis edilmiştir. Ancak vakıfların ekseriyetini orta büyüklükte olan ve sermayeleri 3.000 ila 5.000 kuruş arasında değişen vakıflar teşkil etmektedir. Ele aldığımız dönem içerisinde Manisa ve çevresinde kurulmuş olan 64 adet para vakfının ribh (kar) oranları incelendiğinde bunlardan 30'unda ribh (kar), para vakıflarının genelinde olduğu gibi, %15 oranında (onu on bir buçuk hesabı) işletilmekte iken sadece bir para vakfında

herhangi bir kar payı alınmaksızın faizsiz olarak hizmet verilmekteydi. Geriye kalan 33 para vakfında ise hiçbir oran belirtilmeyerek sadece “istirbâh oluna” denilmek suretiyle paranın işletilmesi talep edilmektedir. Rehin veya kefil şartları vakfiyelerde açıkça ifade edilmiş olan vakıfların gelirleri, ait oldukları cami, mescit, medrese, tekke, dergâh, medrese veya çeşmeler ile bu yapıların görevlilerine aydınlatma, temizlik ve tamirat masraflarına ayrılmıştır.

Manisa’da yer alan 64 para vakfı kurucusunun 61’i erkeklerden üç tanesi ise kadınlardan oluşmaktadır. Tevliyet (Mütevelli) görevinin ise yaşadıkları müddetçe bizzat vakıf kurucuları tarafından üstlenildiği görülmektedir. Toplam 64 para vakfından 58’nin yönetimi kurucusu tarafından üstlenilmiştir. 6’sının ilk tevliyet vazifesini ise vakıf banisi değil, vakfiyelerde belirtilen şartları taşıyan veya vakfiyede doğrudan ismi geçen kişiler yerine getireceklerdir. Yine mevcut Manisa para vakıflarının ilk mütevellilerinden sonra tevliyetin intikali ise vakfiyelerde şöyle belirtilmiştir: 49 vakıf, banisinin evlatları ve torunları tarafından, 15’i ise vakıf kurucusuyla akrabalık bağı olmayan kişilerce yönetilecektir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Vakfiye Defterleri: 584, 585, 586, 587, 588, 589, 591, 600, 601, 602, 603, 606, 609, 610, 1673, 2271, 2355.

Manisa Şer'iyeye Sicilleri (MŞS): 339, 341, 344, 351, 356, 358.

Salname-i Vilayet-i Aydın, H.1326/M.1908, Vilayet Basımevi

2. Araştırma Eserler

Ahbab, Yakup. “Kalkandelen Para Vakıfları”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Vol.3, No.5, ss.49-71, 2017.

Akgündüz, Ahmet. *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013.

Alkan, Mustafa. “Uşak Para Vakıfları (1890-1923)”, *Belleten*, (LXX/258), ss.743-774, 2006.

Atar, Abdülkadir. “Osmanlı Döneminde Safranbolu Para Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, S.52, ss.93-123, 2019.

Aydın, H. Veli. “Selanik’te 18. Yüzyılın İlk Yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX / 1, ss.87-106, 2014.

Bilgili, İsmail. “Bekir Sami Paşa Nakşî-Hâlidî Zaviyesinin Konya Islâh-ı Medâris-i İslâmiye Medresesine Dönüşümü ve Zaviyenin Para Vakfiyesi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47, ss.15-56, 2019.

Çağatay, Neşet. *Güncel Konular Üzerine Makaleler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

Çağatay, Neşet. “Osmanlı İmparatorluğunda Riba-Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık”, *Vakıflar Dergisi*, S.9, ss.39-56, 1971.

Çiftçi, Cafer. “18. Yüzyılda Bursa’da Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXIII, S.36, Ankara, ss.80-102, 2004.

Çölkesen, Derya - Arslan, Mehmet. “Türkiye’de İlkokul Seviyesindeki Din ve Ahlak Eğitiminin Tarihçesi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, S.28, ss.1-13, Temmuz 2016.

Değer, Alper - Erdoğan, Canan. “16. ve 18. Yüzyıl Arasında Bursa Para Vakıfları ve Bursa Ekonomisine Etkileri”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.XXVIII, S.1, Bursa, ss.85-99, 2009.

Gökmen, Ertan - Demir, Tanju - Heybeli, Hacer. “Şer’iyeye Sicillerindeki Muhasebe Kayıtlarına Göre XVIII. Yüzyılda Manisa Vakıfları”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.14, S.3, ss.274-325, 2016.

Günay, Hacı Mehmet. “Vakıf”, *DİA*, C.42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, ss.475-479, 2012.

Güneri, Hasan. “Vakıf İşletmeleri”, *Vakıflar Dergisi*, S.11, Ankara, ss.25-46, 1976.

Halaçoğlu, Yusuf. *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

- Kaya, Süleyman. “Para Vakıfları Üzerine” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.1, S.1, ss.189-203, 2003.
- Kıvrım, İsmail. “Osmanlı Dönemi’nde Rize ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları (1859-1913),” *Vakıflar Dergisi*, 46, ss.97-116, Aralık 2016.
- Kıvrım, İsmail. “Osmanlı Döneminde Gümüşhane ve Çevresinde Kurulan Para Vakıfları”, *History Studies*, Volume 2/3, ss.231-243, 2010.
- Köprülü, Mehmet Fuat. “Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü”, *Vakıflar Dergisi*, 2, ss.1-32, 1942.
- Kurt, İsmail. *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015.
- Mandaville, John, E.. “Faizli Dindarlık: Osmanlı İmparatorluğunda Para Vakfı Tartışması,” *Türkiye Günlüğü*, (Çev. Fethi Gedikli), S.5, ss.129-144, Ankara 1998.
- Okur, Kâşif Hamdi. “Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni ve Ebussuûd Efendi’nin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.IV, S.7-8, ss.33-58, 2005/1-2.
- Osmanağaoğlu, Cihan. “Osmanlı Devleti’nin Klasik Döneminde Para Vakıfları Hukuki Yönü”, *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.0, S.2, ss.277-299, 2010.
- Özcan, Tahsin. *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.
- Özcan, Tahsin. “Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları”, *Çerçeve Dergisi*, S.48, ss.123-128, 2008.
- Öztürk, Nazif. “Mütevelli”, *DİA*, C.32, ss.217-220, 2006.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, MEB Yayınları, İstanbul, 1993.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.
- Singer, Amy. *Osmanlı’da Hayırseverlik Kudüs’te Bir Haseki Sultan İmareti*, (Çev: Dilek Şendil), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004.
- Şibil, Bayram. “Vakfın Mali Bünyesi ve Kaynakları”, II. Vakıf Haftası Kitabı, Ankara 2000.
- Şimşek, Mehmet. “Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXVII, S.1, Ankara, ss.207-220, 1986.
- Türkoğlu, İrfan. “Osmanlı Devleti’nde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 2, ss.187-196, 2013.
- Usta, Sebahittin. “Trabzon’da Para Vakıfları (1550-1650)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2016; (20), ss.55-76, 2016.
- Ünal, Mehmet Ali. *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Kardelen Kitabevi, Isparta, 1998.
- Yediyıldız, Bahaeddin. *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.
- Yediyıldız, Bahaeddin. “Vakıf”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.XIII, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, ss.153-172, 1986.

3. İnternet Kaynakları

<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ali-haydar-aksehirlizade>, Erişim Tarihi: 18.12.2020.

No	VGMA d. No/ Sayfa	MŞŞ No/Sayfa	Vakıfın adı	Vakfiye tarihi Hicri/Miladi	Köyü/ Mahallesi	Vakfedilen Miktar (Kurus)	Muamele oranı %	Vakıfın şartı ve görevlere verilen senelik vazife ücreti ve diğer harcamalar (kurus)				
								İmam ve Hatip	Mütevelli	Şeyh	Müderris	Tamir ve Aydınlatma
1	584-294-143	-	Arabzâde Abdullah Efendi ibni İbrahim	15 R.âhır 1284 16 Ağustos 1867	Manisa Bektaş-ı Sağır Mahallesi	3000	Belirtilmemiş	20	-	-	-	-
2	585-46-50	339/36	Araboğlu Ahmed bin Hüseyin	13 Ramazan 1284 8 Ocak 1868	Manisa Çambel Köyü	1000	15	150	-	-	-	-
3	584-271-120	-	Yusuf Bey ibni Hasan	23 C.âhır 1285 11 Ekim 1868	Manisa Hacıhaliller Köyü	1000	15	150	-	-	-	-
4	-	341/136	Kasapzade Yusuf Efendi	15 Zilkade 1288 26 Ocak 1872	Manisa Hüsrev Ağa Mahallesi	5000	15	-	-	-	-	-
5	-	341/58	Kösezade Mehmed Ali Ağa	2 Zilkade 1289 1 Ocak 1873	Manisa Kepenekli Köyü	3000	Belirtilmemiş	240	-	-	-	-
6	-	341/61	Veli Efendi bin Ali	15 Zilkade 1289 14 Ocak 1873	Manisa Alaybeyi Mahallesi	1600	15	240	-	-	-	-
7	-	341/54	Hacı Musa oğlu Osman Çavuş	15 Zilhicce 1289 13 Şubat 1873	Yurtdağı Nahiyesi Sarıçam Köyü	3000	15	240	-	-	210	-
8	-	341/122	Cambazzade Mehmed Efendi	1 Muharrem 1289 11 Mart 1872	Kasaba Caddesinde İlicak Civarında Ormancaaltı Mahalleteki Çeşme	2000	Belirtilmemiş	-	-	-	-	-
9	-	341/69	El-hâc Veliyyüddin bin Halil	11 Şevval 1289 12 Aralık 1872	Belen Nahiyesi Sazoba Köyü	3000	15	120	-	-	-	-
10	-	344/88	Dervişoğlu Hüseyin bin Mehmed bin Hüseyin	7 R.ıevvel 1291 24 Nisan 1874	Palamud Nahiyesi Aydınlı Köyü	1000	15	120	-	-	-	-
11	-	344/159	Kara Musa oğlu El-hâc Ahmed	15 Recep 1291 28 Ağustos 1874	Belen Nahiyesi Tiginli Kibir Köyü	3000	15	240	-	-	-	150
12	-	344/161	El-hâc Ahmed bin El-hâc Musa	5 Zilkade 1291 14 Aralık 1874	Yurtdağı Nahiyesi Beyoba Köyü	1000	Belirtilmemiş	150	60	-	-	-
13	-	351/97	El-hâc Musa Pehlivan	10 Muharrem 1292 16 Şubat 1875	Yurtdağı Nahiyesi Cedid Karaköy	2500	15	240	-	-	-	-

14	-	351/87	Arnavud Ömer ibni Kamber	19 Safer 1292 27 Mart 1875	Manisa Kayapınar Köyü	1500	15	132	-	-	-	-
15	-	351/116	El-hâc Hasan oğlu Mehmed	3 C.evvel 1292 7 Haziran 1875	Manisa İğdecik Köyü	3000	15	300	-	-	-	150
16	-	351/210	Sarbanoğlu Ali bin Mahmud ibni Ali	13 Muharrem 1293 9 Şubat 1876	Manisa İğdecik Köyü	1500	15	120	-	-	-	-
17	587-185-231	-	Köseoğlu Mehmed	15 Safer 1293 12 Mart 1876	Manisa Kepekli Köyü	3000	15	240	-	-	-	-
18	587-171-212	-	İlyas oğlu Hacı Ömer	3 R.evvel 1293 29 Mart 1876	Palamud Nahiyesi Çökek Köyü	3000	15	100	60	-	-	100
19	589-26-43	-	Hacı Abdülkerim	27 Ramazan 1293 16 Ekim 1876	Yurtdağı Nahiyesi Köşeler Köyü	2000	15	300	-	-	-	-
20	1673-1-1	-	Berberoğlu El-hâc Mustafa	23 Safer 1294 9 Mart 1877	Palamud Nahiyesi Ballıca Köyü	3000	15	300	60	-	-	-
21	587-185-231	-	Sakıoğlu Damadı Mahmud Efendi	5 R.âhır 1294 19 Nisan 1877	Manisa Alaybey Mahallesi	2000	15	120	60	-	-	-
22	587-261-317	356/40	Yunus oğlu Mahmud	23 Zilkade 1295 18 Kasım 1878	Belen Nahiyesi Kağan Köyü	3000	15	240	60	-	-	50
23	-	356/51	Koca Ali oğlu Mustafa	3 Safer 1296 27 Ocak 1879	Yurtdağı Nahiyesi Beyoba Köyü	3000	15	240	60	-	-	-
24	-	356/54	Koca Ayanoğlu Süleyman	9 Safer 1296 2 Şubat 1879	Palamud Nahiyesi Sabancılar Köyü	3000	15	120	60	-	-	-
25	-	356/55	Veli Ağa oğlu El-hâc Mustafa	11 Safer 1296 4 Şubat 1879	Manisa Alaybeyi Mahallesi	1200	15	120	60	-	-	-
26	-	356/69	Adanalı El-hâc Mehmed ibni El-hâc Ahmed	7 R.âhır 1296 31 Mart 1879	Manisa Selimşahlar Köyü	3000	15	180	60	-	-	-
27	-	358/3	Güngeröğlu Mehmed bin Mustafa	12 R.âhır 1297 24 Mart 1880	Belen Nahiyesi Hatipler Köyü	2000	15	180	-	-	-	-
28	-	358/2	Halil Bey ibni Mehmed	29 R.âhır 1297 10 Nisan 1880	Yurtdağı Nahiyesi Cetid Karaköy	2000	15	180	-	-	-	-
29	609-129-159	358/6	Salih oğlu Moralı Ömer Ağa	5 C.evvel 1297 15 Nisan 1880	Manisa Yarhasanlar Mahallesi	2000	15	180	-	-	-	-

30	-	-	358/8	El-hâc Abdülkerîmzade Mustafa Efendi	22 C.evvel 1297 2 Mayıs 1880	Yurtdağı Nahiyesi Köşeler Köyü	2000	15	240	-	-	-	-
31	589-35-58	-	358/10	Hacı Musa'nın kızı Ayşe Hatun	9 C.âhîr 1297 19 Mayıs 1880	Belen Nahiyesi Hacımusa Köyü	5000	15	300	-	-	-	300
32	589-183-313	-	-	Ayanoğlu Ahmed Efendi ibni Mustafa	16 Safer 1299 7 Ocak 1882	Belen Nahiyesi Gökseki Köyü	5000	Belirtilmemiş	240	60	-	-	-
33	-	-	341/191	Zelîha Hanım ibnâti Mehmed (Saruhan Sancıoğlu Mutasarıfî Mehmed Nazîf Paşanın Eşi)	17 C.evvel 1299 6 Nisan 1882	Manisa İbrahim Çelebi Mahallesi	1200	15	-	-	-	-	-
34	589-83-145	-	-	Gördeslîzade Hacı İsmail Ağa	11 Receb 1299 29 Mayıs 1882	Manisa Sakiler Mahallesi	3000	Belirtilmemiş	240	60	-	-	-
35	589-79-136	-	-	Kara Mehmed oğlu Mehmed Ali	10 Ramazan 1299 26 Temmuz 1882	Belen Nahiyesi Sancaklıbozköy	2000	Belirtilmemiş	300	-	-	-	-
36	586-3-3	-	-	Kasabzâde Aleaddin Efendi ibni Yusuf	7 C.evvel 1300 16 Mart 1883	Manisa Nasrullah Mahallesi	3000	Belirtilmemiş	-	-	-	-	-
37	586-182-311	-	-	Hasan oğlu İbrahim	23 C.âhîr 1300 1 Mayıs 1883	Belen Nahiyesi Bozköy	3000	Belirtilmemiş	360	60	-	-	-
38	586-182-311	-	-	Hacı Hasan oğlu İbrahim	15 C.âhîr 1301 12 Nisan 1884	Yurtdağı Nahiyesi Pınar Köyü	2000	Belirtilmemiş	120	60	-	-	-
39	589-241-394	-	-	Köseoğlu Hacı Süleyman	11 Receb 1301 7 Mayıs 1884	Yurtdağı Nahiyesi Uzunlar Köyü	3000	Belirtilmemiş	240	60	-	-	-
40	589-234-379	-	-	Hacı Halil Efendi	26 Zilhicce 1301 17 Ekim 1884	Yurtdağı Nahiyesi Hatipler Köyü	2000	Belirtilmemiş	180	-	-	-	-
41	589-241-394	-	-	Ak Mehmed oğlu Ahmed	19 Safer 1302 8 Aralık 1884	Yurtdağı Nahiyesi Asmacık Köyü	2000	Belirtilmemiş	120	60	-	-	-
42	589-255-422	-	-	El-hâc Abdülkadir bin Mehmed	27 Safer 1302 16 Aralık 1884	Manisa Bektaş-ı Kebîr Mahallesi	2000	Belirtilmemiş	120	60	-	-	-
43	589-255-422	-	-	Hüseyin oğlu Mehmed	27 R.âhîr 1302 13 Şubat 1885	Belen Nahiyesi Tirkeş Köyü	3000	Belirtilmemiş	240	60	-	-	-
44	589-238-386	-	-	Memîşzâde Mehmed bin Mehmed	13 C.evvel 1302 28 Şubat 1885	Palamud Nahiyesi İlyaslar Köyü	3500	Belirtilmemiş	240	60	-	-	120
45	589-3-3	-	-	Kasabzâde Aleaddin Efendi ibni Yusuf	19 C.evvel 1302 6 Mart 1885	Manisa İvaz Paşa Mahallesi	1500	Belirtilmemiş	120	-	-	-	-
46	589-273-452	-	-	Koca Ahmedoğlu	18 C.âhîr 1302 4 Nisan 1885	Yurtdağı Nahiyesi İlyasçılar Köyü	4000	Belirtilmemiş	240	60	-	-	100

47	586-174-167	-	Abdülkerim Efendi ibni Ahmed	21 Safer 1303 29 Kasım 1885	Yurtdağı Nahiyesi Demirci Köyü	5000	Belirtilmemiş	180	60	-	-	-	240
48	589-172-296	-	Tiflize Kerimesi Zekiye Hanım	25 Safer 1303 3 Aralık 1885	Manisa Sarayaltı Mahallesi	2000	Belirtilmemiş	240	60	-	-	-	-
49	588-105-118	-	Hacı Ömer Oğlu İsmail Bin Ali	19 C.evvel 1303 23 Şubat 1886	Palamud Nahiyesi Ballıoba Köyü	4000	Belirtilmemiş	180	60	-	-	-	-
50	586-82-65	-	Mehmed oğlu Molla Mehmed	19 Zilhicce 1303 18 Eylül 1886	Yurtdağı Nahiyesi Düzlen Köyü	2500	Belirtilmemiş	84	36	-	-	-	50
51	586-140-132	-	Hafızade Hafız Osman Efendi	26 C.evvel 1304 20 Şubat 1887	Manisa İhsaniye Köyü	2670	Belirtilmemiş	72	36	-	-	-	66
52	586-109-100	-	El-hâc Hatîl bin Mustafa	22 Safer 1305 9 Kasım 1887	Manisa Hâkı Baba Mahallesi	3000	Belirtilmemiş	180	60	-	-	-	50
53	586-119-111	-	Beyzâde Osman Efendi	12 R.âhîr 1305 28 Aralık 1887	Manisa Serabad Mahallesi	3500	Belirtilmemiş	180	60	-	-	-	75
54	588-120-125	-	Sırmalızâde Hafız Mahmud	18 C.evvel 1305 1 Şubat 1888	Palamud Nahiyesi Osmaniye Köyü	5000	Belirtilmemiş	180	60	-	-	-	150
55	2271-150-134	-	Mehmed ibni Mehmed	14 Zilkade 1307 2 Temmuz 1890	Belen Nahiyesi Görece Köyü	8000	15	360	-	-	-	20	-
56	591-264	-	Müderriş Ömer Efendi	9 Receb 1312 6 Ocak 1895	Manisa Alaybey Mahallesi	1000	Belirtilmemiş	-	-	-	2 rub'u	-	1 rub'u
57	600-117-142	-	Hacı İbrahim oğlu Ahmed Efendi	20 Safer 1320 29 Mayıs 1902	Manisa Hacrahmanlı Köyü	2000	15	180	60	-	-	-	-
58	601-18-28	-	Şerif Ali oğlu Hüseyin Ağa	10 Safer 1322 26 Nisan 1904	Yurtdağı Nahiyesi Hacılar Köyü	1500	Belirtilmemiş	100	25	-	-	50	-
59	601-8-10	-	Hacı Mehmed oğlu İsmail Ağa	25 Zilhicce 1322 2 Mart 1905	Yurtdağı Nahiyesi Sarıahmetli Köyü	1500	Belirtilmemiş	60	15	-	-	35	-
60	603-186-314	-	Şakir Mehmed Efendi	5 Şevval 1326 31 Ekim 1908	Belen Nahiyesi Çınaroba Köyü	2300	Belirtilmemiş	100	25	-	-	35	-
61	2355-123-125	-	Mehmed Sadık Efendi	3 Receb 1329 30 Haziran 1911	Manisa Köseler Köyü	1000	Belirtilmemiş	-	-	-	-	-	-
62	606-208-263	-	Şerif Mehmed Ağa	3 C.âhîr 1330 20 Mayıs 1912	Manisa Sarıhanlı Köyü	1000	Faizsiz	100	-	-	-	-	-
63	610-170-205	-	Azimli Köyü Cami Vakfı	18 Receb 1330 3 Temmuz 1912	Manisa Azimli Köyü	2000	Belirtilmemiş	-	-	-	-	-	-
64	602-11-12	-	Hüseyin Ağa	6 Şaban 1330 21 Temmuz 1912	Manisa Dobraalamı Köyü	2000	Belirtilmemiş	100	-	-	-	-	-

